

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська Академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

**Кваліфікаційна робота
освітній ступінь – бакалавр**

на тему: «СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ
ОСІБ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ»

Виконав: студент 4-го року навчання,

Спеціальності

054 Соціологія

Головаш Даніїл Андрійович

Керівник Артикуца С.С.

магістр соціології, старший викладач

Рецензентка Осипчук А.Д.

кандидат соціологічних наук, доцент

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ І ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ.....	5
1.1 Підходи до вивчення явища адаптації та соціальної адаптації у соціальних науках.	5
1.2 Поняття міграції її типів і поняття внутрішньо переміщеної особи.....	10
1.3 Дослідження соціальної адаптації у контексті міграційних процесів у соціальних науках	15
2. ХІД РОБОТИ.....	27
2.1 Методологія і дизайн дослідження.....	27
2.2. Опис польового етапу.....	28
2.3 Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб під час повномасштабної війни росії проти України	29
2.3.1 Бар'єри, що перешкоджають адаптації	29
2.3.2. Фасилітатори, що допомагають адаптуватись ВПО.....	43
2.3.3 Адаптивність та успішність адаптації	49
ВИСНОВКИ.	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	54
ДОДАТКИ.....	59
ДОДАТОК А. ГАЙД ДО ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю.....	59
ДОДАТОК Б. ТРАНСКРИПТ ІНТЕРВ'Ю.....	62

ВСТУП

Україна переживає найважчий момент у своїй сучасній історії через війну з Росією, яка почалася в 2014 році. Понад 1,5 мільйона осіб (Сааков, 2019), що проживали у східних регіонах України, внаслідок цього конфлікту були змушені покинути свої домівки та рідні міста, щоб не стати жертвами на плацдармі бойових дій та уникнути можливих насильницьких дій. Тим людям, яким прийшлося переселятись в інші, більш безпечні регіони України, держава присвоїла статус внутрішньо переміщеної особи (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, 2015).

З моменту початку повномасштабного вторгнення, з 24 лютого 2022 року, кількість внутрішньо переміщених осіб значно збільшилась і за останніми підзвітностями становить приблизно 4,9 млн осіб. (3). Одне з дослідницьких питань заключається у тому, що виклики, з якими стикнулись внутрішньо переміщені особи не сильно змінились за 8 років.

Одна із найсерйозніших і найскладніших проблем, яка постала перед державою внаслідок війни, є соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. І навіть враховуючи те, що влада багатьма способами допомагала цій категорії населення асимілюватись на новому місці (наприклад пропонувала їм безоплатну правову допомогу (Про безоплатну правову допомогу, 2011), але старі проблеми повернулись з новою хвилею переселення і утворились навіть нові проблеми.

Дослідження має на меті систематизувати процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні під час повномасштабної війни росії проти України, з особливим акцентом на виявленні основних економічних, фізичних та соціальних факторів, що перешкоджають їх успішній адаптації..

Об'єктом даного дослідження виступають громадяни України зі статусом внутрішньо переміщеної особи.

Предметом дослідження є досвід внутрішньо переміщеної особи. Що стосується соціальної адаптації

Дослідницькими завданнями є:

1. Концептуалізувати поняття соціальної адаптації та огляд літератури на цю тему;
2. Концептуалізувати поняття міграції та визначення її типів;
3. Концептуалізувати поняття внутрішньо переміщеної особи;
4. Огляд досліджень, що стосуються соціальної адаптації в контексті міграційних досліджень;
5. Виокремлення фасилітаторів і ба'єрів, які допомагають або навпаки, перешкоджають успішній соціальній адаптації.
6. Виявлення наслідків низької адаптивності внутрішньо переміщеної особи.

Емпіричні дані, були зібрані під час проведення напівструктурованих глибинних інтерв'ю із внутрішньо переміщеними особами. Інтерв'ю були проведені у квітні 2023 року в форматі онлайн, на базі додатку “ZOOM”. Вибірку складало 10 респондентів, серед яких було 5 респондентів жіночої статі і 5 чоловічої статі. Також, враховувався вік та наявність статусу внутрішньо переміщеної особи у респондента/-ки, бажано щоб цей статус був отриманий у ході переселення після початку повномасштабного вторгнення.

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ І ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ.

1.1 Підходи до вивчення явища адаптації та соціальної адаптації у соціальних науках.

За всю історію соціології, адаптація, була темою великої кількості досліджень та дискурсів. Спочатку, у XIII ст. німецький фізіолог Ауберт ввів перше наукове визначення адаптації, як характеристику явища пристосування органів чуття у відповідь на дії зовнішніх подразників. Згодом Ламарк ввів біологічне формулювання адаптації, як процесу, за якого живі організми, за для того, щоб вижити – підлаштовуються під умови навколишнього середовища (Shaner, 1927). Потім, англійський філософ Герберт Спенсер, висунув гіпотезу, що люди підлаштовуються під умови середовища, не стільки завдяки фізичної спроможності до адаптації, скільки за допомогою культурної (Delaney, 2009). Взагалі, Герберт Спенсер, був одним з перших дослідників, хто вирішив перенести цей термін до соціальних наук.

Соціальна адаптація – це інтеграція людини в суспільство; процес під час якого індивід підлаштовується до вже існуючих норм суспільства, в якому індивід і знаходиться, шляхом змінення поведінкових звичок, психологічних та культурних ставлень (Terziev, 2019). Також адаптацію можна назвати ключовою частиною процесу соціалізації. На сучасне поняття соціалізації вплинув Дюркгейм, перемістивши поняття соціалізації з більш індивідуалістичного погляду на більш холістичний і це свідчило про те, що продуктом соціалізації є уособлення соціуму у людині в вигляді культурних особливостей, звичок, переконань, традицій (Mohammad). Більшість досліджень схилиються до того, що соціальна адаптація триває безперервно протягом усього життя індивіда і може набувати різного рівня інтенсивності (Алендарь, 2009). Інтенсивність, як одна з характерних рис соціальної

адаптації залежить від змін у соціальному середовищі навколо індивіда. Ще одною ознакою виділяють зв'язок між соціальною адаптацією і діяльності особистості, наприклад трудова діяльність, навчальна, комунікаційна, творча.

Серед ключових чинників успішної адаптації визначають:

- **Егоїдентичність** – визначає поточний стан розуміння цілісності особистості індивідом і формується протягом усього життя (Кравченко & Шаповалова, 2015);
- **Соціальний інтелект** – складова когнітиву, головною функцією якої є розвиток соціальних інтеракцій, інтуїції, здатності до прогнозування та стресостійкості (Ляховець, 2013);
- **Самоефективність** – суб'єктивне переконання індивіду, щодо його/її спроможності до керування подіями, що трапляються у їхньому житті (Ліпінська, 2014);
- **Самоактуалізація** – це рівень задоволення індивідом власних базових (фізіологічні) і високих(емоційні) потреб (Maslow, 1971).

Наведені риси особистості, в даному дослідженні будуть вважатись чотирма головними складовими адаптивності індивіда. Але, успішність адаптації, визначається не тільки особистісними якостями індивіда, але ще й «ситуацією», тобто контекстом у якому індивід знаходиться. Рівні адаптації можуть варіюватись від середовища у якому знаходиться індивід, але зазвичай мають схожий характер.

Отже, виходячи із загальних даних, можна створити твердження про те, що соціальна адаптація, регулюється двобічно: з боку індивіда – набуті власним досвідом особистісні якості, що збільшують шанс успішної соціальної адаптації, а з боку середовища – це динамічний соціальний простір, що є підходящим для адаптації. Інакше кажучи: процес соціальної адаптації – результат взаємин окремого індивіду із соціумом.

Відштовхуючись від цієї дуальності, слід визначитись з механізмами, за якими можна визначити соціальну адаптацію. Головним механізмом для дослідження буде розуміння поетапності явища адаптації; завдяки розділу на

етапи, соціальна адаптація набуває поступовості і ознак процесу, створюючи розуміння про те, що адаптація не може бути миттєвим процесом.

Польський соціолог, Ян Щепанський навів такі чотири стадії адаптації (ВУЕ, 2016):

- a) цілеспрямований конформізм, що заключає в собі можливу переорієнтацію звичок і цінностей;
- b) стадія терпимості, за якої індивід усвідомлює і починає розуміти потреби і правила середовища;
- c) акомодация, тобто пристосування до особливостей та умов середовища;
- d) повна асиміляція (2016);

Першим дослідником для огляду теорії соціальної адаптації, був обраний американський соціолог Толкот Парсонс, який є прибічником структурного функціоналізму. Він використовував адаптацію для пояснення концепції суспільства, як одну з чотирьох головних функцій системи. Функція адаптації реалізовувалась за допомогою системи поведінкового організму, що відповідає за створення та розподілення ресурсів в міру балансу задля суспільства. Тобто, можливість до адаптації, за Парсонсом, визначається конкретно суспільством, а не особистісними навичками індивіда (Mohinuddin, 2022). На додаток до цього, Парсонс був прибічником ідеї про те, що роблять адаптацію реальною такі концепти, як імітація (засвоєння культурних елементів способом наслідування) і ідентифікація, як усвідомлення цінностей (2016).

Також, важливий внесок в поняття соціальної адаптації зробив Роберт Мертон. Із дослідженням про теорії щодо передумов девіантної поведінки він розвинув попередні напрацювання Дюркгейма та популяризував ці ідеї серед соціологів, а саме поняття соціальної напруги та аномії. Не зважаючи на численну критику в бік Мертона (наприклад проблема з емпіричною

репрезентативністю його досліджень (Featherstone & Deflem, 2003)), дані теорії вважаються незамінними і сьогодні у випадках певних фреймів.

Аномія – це стан соціуму, за якого особистісні погляди та переконання кожного окремого індивіду, розмиваються під тиском моральних цінностей суспільства. Хоча Дюркгейм, вважається основоположником даного терміну, але саме Мертон розвинув цю теорію, ствердивши про те, що аномія – це наслідок конфлікту між цілями, які намагається досягнути суспільство та можливостями і шляхами досягнення результату індивідом (Murphy & Robinson, 2008). Мертон у своїй роботі для опису аномії бере як приклад **«Американську мрію»**, бо в цьому випадку, гіперфіксація на досягненні цієї «мрії», знецінює задоволення до такої міри, що індивід залишиться радий, тільки у разі успішного результату. Важливими в такому контексті стає не сам шлях до мети, а досягнення поставлених цілей будь якими методами (2008). Підсумовуючи, можна зазначити, що аномія – це поглинання особистості, установками соціуму, які були штучно створені, набувши які – індивід набуває певного соціального статусу та привілеїв. В ході якісного дослідження, теорія аномії використовується для концептуалізації викликів, які ставить перед внутрішньо переміщеними особами держава та як індивіди справляються з поставленими перед ними викликами.

В контексті даного дослідження, хочеться використати термін, який згадував Еміль Дюркгейм – вторинна соціалізація (Durkheim, 1956). В той час, коли первісна соціалізація – це процес, який найчастіше за все каталізує близьке оточення індивіда, тобто первинна соціальна група, то вторинна соціалізація – це більш дистанційовані соціальні групи, такі як школа, робота, тощо. Основними функціями вторинної соціалізації на прикладі школи, як інституції, Дюркгейм визначає:

- *Впровадження соціальної солідарності, за допомогою впровадження «політики» пам'яті, що допомагає відчувати індивідам приналежність до соціуму;*

- *Покращення або початковий розвиток певних професійних навичок, шляхом надання освітньої бази, вже з якої, можна обрати те – що більше імponує кожному і чим можна буде займатись і надалі;*
- *Навчання соціальним правилам та причинам їх дотримуватись. Індивіди потребують навчитись взаємодіяти один між одним та індивідуально в парадигмі соціальних норм та традицій, які найчастіше за все є нормами взятими і затвердженими у повсякденному житті функціонуючого суспільства. (1956)*

Вторинна адаптація є дуже корисною концепцією для дослідження на тему соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, так як керуючись логікою, можна стверджувати, що соціальна адаптація на новому місці проживання і є частиною вторинної соціалізації.

Підсумовуючи цей підрозділ можна сказати, що соціальна адаптація є ключовим етапом соціалізації, якій характерна мінливість і дуже сильна залежність від соціального клімату, який у свою чергу впливає на інтенсивність проходження соціальної адаптації. В ході дослідження, було вирішено розглядати соціальну адаптацію, як багаторівневий конструкт, що утворюється взаємодією між окремим індивідом і соціумом. Таким чином виявлено два види факторів, що можуть впливати на соціальну адаптацію: внутрішні (які залежать від особистості індивіду) і зовнішні (залежать від середовища в якому адаптується індивід). Зовнішні і внутрішні фактори – взаємопов'язані, тому шанс успішного проходження процесу соціальної адаптації збільшується в залежності від кількості дійсних чинників, як на особистісному рівні, так і в контексті спільноти. Для аналізу особистісних чинників, що сприяють успішності процесу соціальної адаптації, взято 4 основних риси характеру: егоідентичність, соціальний інтелект,

самоефективність і самоактуалізація, що в сукупності – утворюють адаптивність індивіда. На відміну від внутрішніх факторів, зовнішні дуже залежать від середовища адаптації, а вони в свою чергу – бувають дуже різними, але адаптація завжди проходить поетапно і поступово: конформізм – терпимість – акомодация – повна асиміляція до середовища. В свою чергу середовища, в яких повинен адаптуватись індивід, мають різні функції і задачі в залежності від їх місця, часу і контексту для індивіда і для суспільства в цілому, що є подібним із концептом вторинної соціалізації, що і є співзвучним з темою роботи. Одна із головних задач дослідження – це виявити ці самі бар'єри і фасилітатори, інакше кажучи функції вторинної соціалізації досліджуваного середовища, що заважають або сприяють успішній соціальній адаптації, а також перевірити, як на це проходження впливають перелічені вище внутрішні фактори. Якщо ж, індивід не зможе «пройти» крізь існуючі бар'єри, він/вона зіткнеться з явищем аномії, за якого людина підлаштовується не органічно, а радше за необхідністю, наслідки чого, можуть бути критичними для психологічного стану індивіда.

1.2 Поняття міграції, її типів і поняття внутрішньо переміщеної особи.

Міграція, так само, як і адаптація, термін, який був створений в натуралістичному полі. В парадигмі біології – адаптація, це процес переселення тварин в інше середовище, яке є більш зручним для задовольняння особистих власних потреб, будь то ресурси, зміна клімату або загроза для безпечного існування (Іващенко, 2018). Першим, хто ввів це поняття в дискурс науки, був картограф Ернест Равенштейн: на кінці XIX століття у своїй дослідницькій роботі «Закони міграції», в якому він детально обґрунтував безперервний характер цього явища і його пряму залежність від основоположних факторів на чотирьох головних етапах міграції: на першому місці проживання мігранта, під час руху до пункту призначення, на місці що є пунктом призначення і безпосередня залежність від особистісних чинників

(Новіченко, 2019), що надає міграції властивості радше процесу аніж явища. Згодом, для більш чіткого визначення, поняття міграції розділили на просто «міграцію» та «міграційний процес». Хоча ці поняття дуже часто можуть використовувати як синоніми, але вони означають загально різні етапи одного процесу.

Тому, **міграція** – це в першу чергу **феномен**, який являє собою переміщення масованих груп населення в іншу точку для проживання на постійній або тимчасовій основі, спричинений недоступністю ресурсів на поточному місці перебування (2018). Міграційний процес – це конкретний процес, результатом якого вже називають міграцію.

Теоретичні рамки міграції дуже багато разів піддавались деформаціям: розглядаючи психологічні аспекти феномену; Бондарєва і Колесов (Весельська, 2016), визначають міграцію, як прояв індивідом особистої можливості до мобільності, наділяючи мобільність статусом однієї із базових потреби індивіда. Чинником, що суттєво збільшує можливість успішної міграції, вважають **адаптивність**, яка сама по собі є доволі таки широким поняттям і складається з особистісних рис індивіда, що сприяють успішній міграції.

Для опису структури міграції, прихильники холістичного підходу використовують так звану концептуальну модель, яка складається з таких частин (Dingle & Drake, 2007):

- Арена міграції – середовище, до якого адаптуються мігруючі особи;
- Міграційний синдром – комплекс ознак індивіда, які сприяють успішній міграційній активності. В цей набір можуть входити реакції на сигнали середовища, які в результаті прогнозують, визначають характер рухової активності;
- Генетичний комплекс, що є базисом для міграційного синдрому і складається з особистісних рис індивіда;

- Траєкторія популяції – довгостроковий маршрут мігрантів, час подорожі по цьому маршруту, та місця де міграція може тимчасово припинитись (2007);

Хоча і є дослідницькі переконання, щодо того, що міграція – це, виключно, рух в середині державних кордонах країни, а для перетин цих кордонів – це вже вважається еміграцією або імміграцією (концепція Холіфілда), в контексті цього дослідження, міграція буде поділена на два типи: зовнішню (або еміграцію та імміграцію) та внутрішню міграцію.

Зовнішня міграція або як її частіше називають **еміграція** (з подальшою **імміграцією**) – це переселення громадян однієї країни на територію іншої, для знаходження кращих джерел матеріальних ресурсів (Онацький, 1958). Хоча для індивіда, еміграція може бути успішною спробою налагодження життя із нормальним статком закордоном, але країна, з якої емігрує даний громадян зазнає багато негативних наслідків. Станом на зараз, Україна переживає справжню міграційну кризу, що спричинена початком повномасштабної війни: по даним облікового звіту орієнтована кількість українських емігрантів налічує майже 6 мільйонів осіб (The official portal for European data, 2022), а з урахуванням такого фактору, як нелегальні перевезення за кордон, можна припустити, що цифра може досягати відмітки у 7 мільйонів. Такий «відплив» громадян, на рівні країни, може призвести до таких негативних наслідків, як погіршення загальної демографічної ситуації у країні, зростання злочинності і соціального напруження, втрата рівню кваліфікації більшої частини трудових мігрантів і багато іншого (Капітан, 2013).

Але не всі громадяни мають можливість емігрувати з небезпечних регіонів закордон. Це може бути з різних причин, таких як фінансові (не вистачає коштів для виїзду) або соціального статусу (у зв'язку з введенням воєнного режиму в Україні, військово-зобов'язаним, а також членам державного органу, обмежено виїзд за межі України). За для уникнення наслідків вторгнення, які створюють небезпеку для життя громадян, люди

мігрують в інший, більш безпечний регіон країни, що і є прикладом **внутрішньої міграції**.

За першою статтею Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» - внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або людина без громадянства, що перебуває на території України на легітимних засадах і має право на постійне проживання в Україні, яку у результаті наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій, змусили покинути або залишити своє місце проживання, шляхом тимчасового або кінцевого переселення у більш безпечний регіон України (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, 2022). Таким чином, **внутрішньо переміщених осіб можна вважати внутрішніми мігрантами**.

Датований цей закон кінцем 2014 року і прецедентом до цього слугував початок війни та окупація росією східних регіонів України. Ці події створили небезпеку для життя громадян західних регіонів і таким чином люди здійснювали внутрішню міграцію із сходу до центральної або західної України.

Згодом, державні органи, почали сприяти тому, щоб внутрішньо переміщені особи, краще адаптувались до нового середовища, тому влада легітимізувала статус ВПО і надалі створювала їм певні переваги у сферах державного обслуговування шляхом надання квот наприклад «Програма житлових субсидій», «Про безоплатну правову допомогу» або «Про іпотеку» і «Про споживче кредитування», але навіть так проблема дезадаптації внутрішньо переміщених осіб залишається нагальною. Слід зазначити, що за даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, внутрішньо переміщених осіб зараз обліковано приблизно 4,8 мільйонів осіб, але реальною цифрою прийнято вважати 7 мільйонів (Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 2022). Логічним буде зауважити те, що проблеми внутрішньо

переміщених осіб, які мігрували ще після подій 2014-го року, нікуди не зникли, а посилились і додалися з початком повномасштабного вторгнення разом із кількістю внутрішньо переміщених осіб.

За даними аналітичного звіту сьомої хвилі дослідження «*МІГРАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ*», проведеного Gradus Research, за підтримки Європейського Союзу, у серпні 2022 року (Gradus Research, 2022), серед вибірки у 2005 респондентів по всіх регіонах, мігрувало всього 23%, тобто менше чверті опитаних. Найбільший відсоток (від опитаних за регіоном) людей мігрували зі Сходу України – 56%, а найбільший відсоток тих, хто вирішили залишитись спостерігається в Центральній Україні – 79% та на Західній Україні – 75%. Найпопулярнішими областями для міграції є Львівська та Івано-Франківська області. Цікаво те, що столиця в цьому топі займає майже останнє місце із своїми 5%. Переважна більшість опитаних внутрішньо переміщених осіб (77%), бажають повернутися додому за першої ж можливості, при цьому мають можливість залишатись на новому місці майже половина опитаних респондентів-переселенців – 48% (2022).

Отже, хоча явище міграції першопочатково існувало виключно у дискурсі біологічному, але згодом це поняття змогло бути імплементовано в соціальні науки. Передусім, треба розуміти, що міграція – це не процес, а комплексне і багатовимірне явище, яке грає надважливу роль, як для окремих індивідів так і для держав з яких емігрують або у які іммігрують. Міграція, є результатом міграційного процесу – процесу, за якого групи індивідів змінюють своє місце проживання, у зв'язку із потребою в більшій кількості ресурсів, уникнення небезпеки, тощо. У випадку даного дослідження, для пояснення структури такого складного феномену, буде використана холістична концептуальна модель, що складається з арени міграції, міграційного синдрому, траєкторії міграції та генетичного комплексу. Очевидним є те, що успішність міграції, схожа за своєю природою на

успішність соціальної адаптації і це підтверджено тим, що головним внутрішнім чинником успішної міграції – є також адаптивність. Міграція бути поділена на два типи, в залежності від пункту призначення міграції – зовнішня, у разі якщо індивід вбачає кінцеву точку міграції поза державним кордоном і внутрішня, якщо кінцева точка міграції – знаходиться на території країни, в якій індивід і знаходився. В Україні спостерігається міграційна криза, що бере свій початок з військової агресії з боку росії у 2014 році, в наслідок чого, велика кількість людей була вимушена покинути власні домівки, переселяючись в більш безпечні регіони України або закордон. Щоб утворити більш сприятливе для адаптації середовище, для людей які мігрували із одного регіону України в інший регіон України, державні органи узаконили статус внутрішньо переміщеної особи і надали людям з цим статусом квоти в різних сферах. **Внутрішньо переміщені особи і є учасниками внутрішньої міграції.** Зараз, з початком повномасштабної війни, кількість внутрішньо переміщених осіб і проблеми з якими вони стикались збільшилась в декілька разів. Виявлення проблем, які заважають успішній асиміляції внутрішньо переміщених осіб на новому місці проживання – є однією із головних задач даного дослідження і будуть виявлені в ході якісного етапу цього дослідження.

1.3 Дослідження соціальної адаптації у контексті міграційних процесів у соціальних науках

Для більш цілковитого аналізу, огляд досліджень буде розділений на дві частини: перша частина стосуватиметься соціальної адаптації у контексті міграційних процесів загалом, а друга частина буде мати на меті проаналізувати дотичні до теми дослідження документи та напрацювання, але ті, які брали за об'єкт досвід внутрішньо переміщених осіб в Україні.

В 2019 році, на території архіпелагу Мальта, було проведене дослідження, що стосувалось наслідків вимушеної міграції (Grech, 2019).

Розглядались ці виклики на трьох рівнях: комунікація, адаптація та сприйняття. Хоч і розглянуте дослідження є не до кінця репрезентативним для обраної теми (із-за того що дослідження у Мальті брало іноземних мігрантів, як об'єкт), але тематика «*вимушеної міграції*» є дотичною та виклики з якими стикались люди, були врахованими в ході проведеного якісного етапу. Знання про конкретні проблеми, з якими можуть стикнутись внутрішньо переміщені особи, допоможуть систематизувати загальний концепт соціальної адаптації.

Розглядаючи рівень комунікаційних викликів примусової міграції, був виділений мовний бар'єр. Більшість людей мігрували до Мальти навіть не знаючи мальтійської мови і це утворило певні проблеми на етапі комунікації з місцевими. Наслідки мовного бар'єру в Мальті проявляються яскраво, коли мова заходить про медичні послуги, а особливо гостро це підв'язано під лікарів психіатричного і психологічного секторів, оскільки відсутність спільної мови призводить до неповного розуміння контексту проблеми пацієнта-мігранта, внаслідок чого, може бути висунуто неправильний діагноз.

Другим розглянутим рівнем була соціальна адаптація, і там було піднято проблеми у декількох сферах:

- Проблеми, що пов'язані із статтю мігранта/мігрантки;
- Культурний геп;
- Сприйняття мігрантів місцевими;
- Проблеми з працевлаштуванням.

Останнім виміром, за яким оцінювалась успішність соціальної адаптації була перцепція мігрантами місцевих і перцепція місцевих мігрантами. Загалом, за результатами проведеного опитування у випадку взаємодії місцеві-мігранти, мігранти скаржились на прояви ксенофобії та дискримінації з боку місцевих. Однією з можливих причин цього явища,

місцеві зазначили те, що кількість мігрантів в одному регіоні є більшою за їхнє розуміння норми і тому, місцеві бояться, що їхня культура та звичаї – знаходяться під загрозою. Кажучи про взаємодію мігранти-місцеві, місцеві скаржились на численні прояви делінквентної поведінки, тобто тієї, яка є неприйнятною в їхньому суспільстві.

В дослідженні, що стосується проблем з якими стикаються мігранти-робітники в Китаї (Wang & Fan, 2012), на відміну від попередньо оглянутого дослідження, піднімаються також питання самоідентифікації і працевлаштування. Для поліпшення процесу інтеграції робітників у Китаї, владними органами була створена система «хукоу», яка представляє із себе систему реєстрації приватних підприємств. Слід зазначити, що система «хукоу» вважається соціальною інституцією і передбачає низку соціальних квот і соціальних програм націлених на підвищення якості життя громадян, таких як безкоштовна освіта та низька рента на житло. Проблема «хукоу» - її недоступність для звичайних мігрантів-робітників, що створює величезну і багатовимірну стратифікацію між місцевим населенням та іммігрантами, що в свою чергу по очевидним причинам – перешкоджає успішній соціальній адаптації (2012).

Виходячи з цього, було сформульоване твердження про те, що головний адаптаційний бар'єр для мігрантів є явна інституція, яка не передбачає можливості надання допомоги робочим-мігрантам. Таким чином утворюються проблеми в таких питаннях, як:

- Вид зайнятості – серед робочих-мігрантів спостерігається тенденція до фізичної праці;
- Економічні проблеми – робочі мігранти, із-за відсутності створених державою амортизаторів, витрачають велику кількість зароблених грошей на ренту, комунальні послуги, освіту і так далі, в решті решт, залишаючись з мінімальними коштами;

- Відсутність будь-якої системи соціальної допомоги або соціального добробуту для робітників-мігрантів;
- Інтеграція в соціум і соціальна адаптація – успішність соціальної адаптації прослідковується після тривалого терміну 3-4 роки та за умов наявності стабільного місця роботи.

Проаналізувавши закордонні дослідження, що стосуються адаптації мігрантів було виявлено низку проблем, з якими можуть стикатись мігранти. Проблеми можуть бути спричинені демографічними факторами, такими як біологічна стать, вік або національність, що є явними ознаками ксенофобії. Також мігранти можуть стикнутись з так званим культурним шоком, вбачаючи проблемою різницю між культурою країни іммігранта і країну в яку мігрант іммігрував. Яскравим проявом культурного гепу – це мовний бар'єр, який може створити низку проблем пов'язаних із непорозумінням між обома сторонами. Проблема культури, є двосторонньою – місцеві теж можуть дискримінувати мігрантів, базуючи свої дії на тому, що мігранти можуть нанести шкоду культурі країни у зв'язку із їхньою кількістю в певному регіоні, що призведе до культурної деформації і подальших проблем на рівні сприйняття мігрантів. Соціальна адаптація сильно залежить від економічної сфери, тому недосконалість державної, явної інституції може призвести до проблем пов'язаних з працевлаштуванням, низькими доходами і видом зайнятості. В додаток до цього, держава може сприяти адаптації мігрантів надаючи їм можливість користуватись системами соціального добробуту, соціальної допомоги і квот. Кажучи загалом, успішність соціальної адаптації дуже тісно пов'язана з рівнем життя мігранта, на який в свою чергу безпосередньо впливає держава.

Як вже було зазначено, утворення статусу внутрішньо переміщеної особи було обов'язковим кроком до поліпшення соціальної адаптації уражену групу населення, беручи до уваги те, що міграція є вимушеною у

зв'язку з загрозами для життя. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб, як і будь який інший приклад соціальної адаптації має поступовий характер, що спричинено пережитим шоком, ПТСР, стресу або інших психофізіологічних ушкоджень (Pesotska, 2022). Тому першим кроком до успішної соціальної адаптації буде стабілізація психологічного стану для подальшого адекватного прийняття зважених рішень, а по друге – внутрішньо переміщена особа має інтегруватись у середовище, в якому вона знаходиться з метою забезпечення себе потрібними ресурсами. Слід зазначити те, що хоча поняття адаптація та інтеграція є схожими, але значення у них повністю різняться: інтеграція – це «довгострокове рішення проблем», тобто повне вирішення проблем пов'язаних із вимушеною міграцією. Це може бути знаходження постійного місця праці, купівля квартири, тощо. Кажучи про дослідження адаптації внутрішньо переміщених осіб, прийнято розглядати проблеми з якими вони стикаються за двома підходами: соціокультурним та ресурсним (Тітар, 2016). Соціокультурний підхід вбачає занурення у внутрішній світ індивіда, беручи до уваги його переживання, стрес та інші емоції, що спричинені вимушеною міграцією. Ресурсний підхід має за предмет зовнішні атрибути адаптації, такі як працевлаштування, матеріальні статки, наявність житла. У інтеграції та адаптації є свої виміри, які наведені в *таблиці 1*.

ПІДХІД ТЕРМІН	Соціокультурний підхід	Ресурсний підхід
Адаптація	Подолання психологічних негативних наслідків, викликаних вимушеною міграцією.	Набуття інформації щодо можливості отримання необхідних для життєдіяльності ресурсів та послуг.

<i>Інтеграція</i>	Прийняття та розуміння культури і подальше видозмінення ідентичності.	Інтеграція в економічну сферу та інтеграція в діяльність державних інституцій.
-------------------	---	--

Таблиця 1.

Також, говорячи про вимушену міграцію в контексті російського вторгнення, виділяють поняття соціальної реабілітації, що являє собою комплекс заходів і послуг, за допомогою яких держава кооперуючись з громадами допомагають внутрішньо переміщеним особам інтегруватись в суспільство. Соціальна реабілітація – є важливою складовою соціальної адаптації, так як спрямована на відновлення у індивідів соціальних навичок і функцій в новому просторі. Соціальна реабілітація включає:

- Регулярне дослідження вимог і потреб з якими стикаються внутрішньо переміщені особи і подальше їх врахування під час розробки заходів і програм;
- Впровадження інформаційно-просвітницької діяльності спрямованої на висвітлення прав і можливостей внутрішньо переміщених осіб;
- Допомога у вирішенні соціально-економічних і фінансових проблем;
- Допомога в медичній сфері, полегшення доступу до медичних послуг;
- Забезпечення отримання соціальних послуг внутрішньо переміщеними особами, за громадами в яких вони перебувають;
- Здійснення соціальної роботи з особами похилого віку, дітьми і особами з інвалідністю;
- Допомога в процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб до місцевих громад шляхом залучення до різного роду заходів (2022).

Соціальна реабілітація – це створений суспільством інструмент що сприяє успішній соціальній адаптації індивіда і тому рівень впровадженої соціальної реабілітації – це важливий зовнішній фактор, який може грати важливу роль у цьому процесі.

Говорячи про вже проведені дослідження, хочеться згадати опитування щодо соціально-економічної адаптації внутрішньо переміщених громадян у приймаючому соціумі у місті Харків (Риндзак, 2015). Згідно із зібраними даними, усі опитані респонденти, зазнали матеріальних збитків: люди, які вважали себе бідними ще до переїзду – 6,6% у той час, коли на момент проведення опитування цей показник підскочив до позначки у 39,6%. Лише 20% респондентів були працевлаштовані, серед яких 42% - працювали не за фахом. 19% опитаних зазначили, що виплати з соціальної допомоги становлять більше половини їхніх доходів, а кожен 5 респондент вважає соціальну допомогу своїм головним джерелом фінансів. Серед нематеріальних проблем опитані виділяли непокоєння через війну в Україні і неможливість бути із родиною. В додаток до цього, важливим є те, що більшість респондентів бачать проживання у Харкові, як тимчасове, що теж може слугувати вагомим бар'єром для успішної адаптації (2015).

Такі показники можуть бути спричинені некоректно впровадженою або взагалі відсутніми в Харкові амортизаторами до соціальної адаптації таких як соціальна реабілітація, що в наслідок витікає у величезний бар'єр до успішної соціальної адаптації.

Кажучи про зовнішні фактори, що є перешкодами, однією з головних проблем можуть бути упереджене ставлення та дискримінація. За даними «Звіту за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС, 2016), 31% серед 1002 респондентів, що мали статус внутрішньо переселеної особи, так чи інакше стикались з проявами упередження з боку місцевих. Серед них, половина зазначили те, що ті хто виявляв упереджене ставлення були звичайні

громадяни, такі як знайомі, сусіди, колеги по роботі, тощо, 31% - упереджене ставлення з боку державних службовців і 30% - дискримінація з боку орендодавців. Також, була виявлена тенденція, що найбільша кількість респонденті-переселенців відчувають різницю між собою і місцевими на Півдні (44%), Заході (39%) та Півночі України (35%). В усіх інших регіонах, кількість людей, що вбачали різницю між собою та населенням була значно меншою. Найменший показник різниці спостерігається у Києві (7%), що дає можливість стверджувати про те, що соціальний клімат столиці, найкраще підходить для асиміляції внутрішньо переміщених осіб (2016).

За даними вже згаданого у попередньому розділі дослідження, на тему *«МІГРАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ»* (2022), більша частина тих, хто переїхали в інший регіон України, вбачають впроваджену українською державою гуманітарну допомогу недостатньою (48%). Говорячи про довіру до соціальних інституцій, серед тих хто переїхали в межах України (всього 641 людина, серед яких **лише 352** мають статус внутрішньо переміщеної особи), довіряють найбільше Збройним силам України – 56%, але цей показник є найнижчим серед інших категорій («Залишилися вдома» і «Переїхали за кордон»). Важливою деталлю є те, що в кагорті тих, хто мігрував Україною, найбільший відсоток тих, хто взагалі не довіряє жодній з перелічених інституцій. На додаток, ті хто мігрував Україною, мають найбільший відсоток довіри до волонтерських організацій (32%), що скоріше за все спричинено тим, що саме волонтерські організації, допомагають адаптуватись внутрішньо переселеним особам.

Трудова адаптація, тобто працевлаштування та пристосування до умов праці, як частина соціальної адаптації, може бути як важливим фасилітатором, так і неприємним бар'єром. В дослідженні від Gradus Research було виявлено те, що більшість тих, хто мігрували Україною або не працевлаштовані, або мають роботу, але не працюють. Основними причинами безробіття даної групи населення були втрата робота до війни

(39%) і відсутність працевлаштованості і до моменту початку війни (45%) (2022).

Соціальна адаптація – це одна з головних проблем, з якою стикається будь-який мігрант. Успішна соціальна адаптація обумовлена нескінченною кількістю факторів, які так чи інакше – детермінують її інтенсивність. Важливим є те, що в контексті цього дослідження, мова йде про внутрішню *примусову* міграцію, що утворює абсолютно новий вимір для утворення бар'єрів на шляху до успішної соціальної адаптації. Також, на такому ж самому рівні по важливості, існує процес інтеграції, який передбачає поточне вирішення проблем та усунення усіх негативних результатів вимушеного переселення, таких як житло, працевлаштування, тощо. Інтеграцію і адаптацію прийнято розглядати за двома підходами: соціокультурним і ресурсним. Якщо говорити лаконічно: соціокультурний підхід спирається на когнітивні проблеми та звички індивіда у той час коли предмет ресурсного підходу – це фінансове становище, працевлаштування, житло та інші матеріальні атрибути, що сприяють успішній асиміляції. У випадку України вбачаються такі основні бар'єри успішної соціальної адаптації, як культурна різниця, втрата майна, проблеми з працевлаштуванням, відсутність якісно впровадженої соціальної допомоги та, можливо, відсутність розуміння соціумом потреб і викликів з якими стикаються внутрішньо переміщені особи. Слід зазначити, що важливим фактором, який перешкоджатиме успішній соціальній адаптації це мовний бар'єр. Спричинено це тим, що більшість внутрішньо переміщених осіб походять з східних регіонів України, а за даними загальнонаціонального опитування від соціологічної групи «Рейтинг» (Рейтинг, 2022), станом на кінець березня, 2022 року, відсоток тих, хто розмовляє вдома виключно російською на сході України є найбільшим серед усіх регіонів – 44%. Також, внутрішньо переміщені особи можуть стикнутись з серйозними наслідками мовного бар'єру на заході України, оскільки там найвищий відсоток тих, хто вбачає вживання російської мови в

побуті і на роботі – серйозною проблемою, що може загрожувати безпеці України (2022).

Підводячи підсумки до розділу з оглядом літератури, можна сказати, що соціальна адаптація – це важливий етап в процесі соціалізації для кожного індивіда. Соціальній адаптації притаманний мінливий характер, що викликано безпосередньою її залежністю від інтенсивності соціальних взаємодій в досліджуваному середовищі. Є два види чинників, що слугують інструментами підвищення шансу успішної соціальної адаптації: внутрішні і зовнішні. Внутрішні фактори успішної соціальної адаптації здебільше залежать від конкретного набору особистісних рис індивіда, які в сукупності утворюють більш комплексну рису особистості – адаптивність. Адаптивність є фактично найважливішою детермінанту для соціальної адаптації і складається з чотирьох рівнів: егоідентичність, соціальний інтелект, самоефективність і самоактуалізація. Одна з найважливіших характерних рис соціальної адаптації, як і будь якої адаптації в цілому – це поетапність. В контексті цього дослідження, було вирішено обрати чотирьохетапну концепцію соціальної адаптації, після яких, соціальну адаптацію можна вбачати «завершеною»: конформізм – терпимість – акомодация – асиміляція. Для більш якісного розуміння важливості впливу соціальної адаптації і її можливих негативних наслідків – було включено в дискурс даного дослідження такі поняття, як вторинна соціалізація та аномія.

Міграція, в розумінні соціальних наук, це явище яке передбачає масоване переселення людей в інший регіон, у зв'язку з потребою у ресурсах. Міграцію можна поділити на два виміри: вимір вимушеності, що включає у собі вимушену та невимушену міграцію, та другий вимір, який залежить від пункту призначення індивіда, тобто внутрішня міграція (у разі якщо переселення не передбачає перетин державних кордонів) і зовнішня міграція (пункт призначення є поза державними кордонами). Об'єктом даного дослідження є внутрішньо переміщені особи: це громадяни України,

іноземці, громадяни інших держав, що перебувають в Україні на легітимних засадах і через небезпеку для життя, були вимушені покинути домівку та переселитись у інший регіон з метою подальшої соціальної інтеграції. Аналізуючи внутрішньо переміщену особу за вимірами міграції – це індивід, що вимушено здійснив внутрішню міграцію. Для більш якісного пояснення різноманітних процесів у парадигмі міграційних процесів, прихильники холістичного підходу створили концептуальну модель, що, як приклад, може більш детально розмежовувати сфери впливу «арени міграції», що є яскравим прикладом сукупності зовнішніх факторів і «міграційного синдрому», яким у рамках цього дослідження – є адаптивність.

Не можна казати про соціальну адаптацію, не згадавши соціальну інтеграцію індивіда. Соціальна інтеграція передбачає остаточне вирішення довгострокових проблем індивіда, таких як працевлаштування, наявність житла, фінансова забезпеченість, легкий доступ до державних інституцій. Обидва ці процеси, є тісно взаємопов'язаними і можуть впливати одне на одного. Головною деталлю є те, що успішна соціальна інтеграція – це результат успішної соціальної адаптації.

Оглянувши вже проведені закордонні і українські дослідження, що стосувались соціальної адаптації в процесах міграції, були запропоновані можливі бар'єри, що і є головною перешкодою на шляху до успішної соціальної адаптації. Одним з найвпливовіших бар'єрів, було виділено відсутність дієвих механізмів-амортизаторів для внутрішньо переміщених осіб. Хоча в офіційних документах і зазначено те, що сама держава разом на ряду з громадами, має впроваджувати соціальну реабілітацію для внутрішньо переміщених осіб (Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо надання соціальної та психологічної допомоги центрами соціально-психологічної реабілітації населення, 2023), але на прикладі опитування, що проводилось у 2015 році в Харкові, стає очевидним те, що соціальна реабілітація не виконує навіть половину своїх належних функцій. Другим можливим бар'єром може

бути культурна різниця, у вигляді мовного бар'єру, оскільки більшість внутрішньо переміщених осіб мігрують з східних регіонів, де є тенденція розмовляти російською мовою в повсякденному житті, у західні, південні, північні або центральні області, де ця тенденція відсутня і натомість, більш гостро стоїть проблема мовного питання. Також серед головних бар'єрів до успішної міграції можна виділити «проблеми пов'язані з процесом інтеграції в соціум» і проблемами економічного та фінансового характеру, пов'язані з неможливістю працевлаштування, втратою особистого майна, та неможливість культурної інтеграції у ході міграції.

2. ХІД РОБОТИ

2.1 Методологія і дизайн дослідження

В ролі епістемології даного дослідження виступає теоретико-методологічний підхід у зв'язку з тим, що предметом дослідження являється досвід та враження респондентів, яким а пріорі притаманна суб'єктивність. Основна задача емпіричної частини – це ретельно виокремити бар'єри та фасилітатори у всіх можливих вимірах та етапах проходження індивідом соціальної адаптації, які дедалі будуть інтерпретовані як успішні, у випадку остаточної інтеграції або навпаки деадаптації.

Добір респондентів здійснювався за допомогою методу доступності: проміжною ланкою для знаходження респондентів старших за 18 років, у яких є статус внутрішньо переміщеної особи, була некомерційна волонтерська організація, яка і спеціалізувалась на впровадженні гуманітарної допомоги для цієї групи населення. Також був використаний метод снігової кулі, оскільки були випадки, коли респондентів радили інші респонденти. Основними критеріями були наявність статусу повнолітнього і наявність статусу внутрішньо переміщеної особи. У зв'язку з обмеженістю у часі і можливостей певних респондентів, вибірка може бути не цілковито репрезентативною у зв'язку з відсутністю чітко збалансованої регіональної та вікової квоти.

Оскільки, як вже було згадано, предметом є виявлення бар'єрів і фасилітаторів успішної соціальної адаптації, враховуючи внутрішні та зовнішні фактори, які є уніфікованими для кожного індивіда, було вирішено використовувати якісний метод дослідження. Методом було обрано глибинне напівструктуроване інтерв'ю, оскільки цей метод допомагає краще дослідити психологічні та соціальні бар'єри, а також дає можливість інтерв'юєру до прямої взаємодії, за для кращого розуміння тих чи інших аспектів.

Гайд налічує 5 блоків:

- «Блок 1. Основні дані про респондента»;
- «Блок 2. Деталі щодо переїзду»;
- «Блок 3. Працевлаштування і фінанси в новому середовищі»;
- «Блок 4. Інформація та оточення»;
- «Блок 5. Зміна моделей поведінки»;
- «Блок 6. Емоційні фактори».

Гайд в повному форматі можна побачити у *додатку А*.

2.2. Опис польового етапу

Всього було проведено 9 онлайн і одне очне інтерв'ю. З пошуком респондентів не виявилось певних проблем, але були лише технічні проблеми з відсутністю можливості у респондента прийняти участь у інтерв'ю, та певним «страхом» у зв'язку із сенсативністю теми дослідження. Також було дуже багато дрібних казусів, що заважали безперешкодно провести інтерв'ю для легшої подальшої інтерпретації: один з респондентів літнього віку, що живе далеко від Києва (відсутність можливості провести очне інтерв'ю), не розумів концепції додатків для створення відеоконференцій. Для проведення цього інтерв'ю було вирішено записати розмову у месенджері Telegram на окремий пристрій з диктофоном, як альтернативу до Zoom'у. Це призвело до незначних, але іноді істотних проявів «сміття» (білий шум, лаги, проблеми зі звуком) в аудіозапису. Серед респондентів вік яких був менше 25, була тенденція щодо проведення інтерв'ю в будні дні, в другій половині дня. Людям старшим за 25, взагалі майже не було різниці коли проводити інтерв'ю і вони наваки, намагались навмання підлаштуватись під дослідника.

Для проведення інтерв'ю, безпосередньо була використана інформація з першого розділу кваліфікаційної роботи, оскільки вона була взята за основу під час складення гайду.

В рамках дослідження було проведено інтерв'ю з 5 мігрантами з Маріуполя, 3 мігрантами з Харкова, 1 мігранткою з міста Куп'янськ, Харківської області і 1 мігрантом з міста Костянтинівка, Донецької області. Регіональна квота, хоча і не була достатньо витримана, у вигляді того, що не було респондентів, що мігрували до Південної України, але незважаючи на це, вибірка є доволі різноманітною: більшість респондентів (5) мігрували в столицю (більше жінок), 2 респонденти різних статей мігрували в Краснопавлівку, та решта мігрувала в різні міста західної України. Також одним з респондентів був Данило Метельський, директор ГО «Центр соціальних трансформацій», старший викладач кафедри міжнародних відносин НаУКМА, а також один з головних активістів у громадській організації «ЯМаріуполь». Він зміг надати інформацію, щодо проблем ВПО у Західній Україні, так як сам безпосередньо допомагав їм в адаптації.

2.3 Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб під час повномасштабної війни росії проти України

2.3.1 Бар'єри, що перешкоджають адаптації

ВПО, внаслідок переїзду стикались з такими бар'єрами:

1) Фінансові труднощі.

Фінансові труднощі – є одним з головних бар'єрів до успішної соціальної адаптації для внутрішньо переміщених осіб. 7 із 10 опитаних респондентів стикались з фінансовими труднощами різного характеру. Вони виникали із-за того, що у респондентів частіше за все, не було грошей після переїзду або їх

було дуже мало. Одна з найважливіших проблем для респондентів була оплата житла:

- *«... Плюс місто дійсно дороге, тобто при тому що ми живемо не платячи за оренду, дуже дорогі якісь продукти, кафешки... не можу звикнути банально до того, що все дуже дорого...» - Жінка, 22 роки, Харків – Полтава – Київ.*
- *про причину виїзду з І.Ф. «... на той момент там було багато переселенців, були шалені ціни на квартири і... не було роботи...» - Чоловік, 25 років, Маріуполь – Дніпро – Київ.*
- *«...Получаю помощь да, но она вся уходит на квартиру...» - Чоловік, 64 роки, Констянтинівка (Донецька обл.) – Краснопавлівка (Харківська обл.).*
- *«...Ціна на квартиру, це мабуть єдиний «прояв упередження»...» - Чоловік, 23 роки, Маріуполь – Чернівці.*

Декілька цитат до цієї проблеми було наведено, так як кожен хто зазначав це перебував у різних містах, що робить цю проблему нелокальною.

Також, двоє ВПО періодично не отримували соціальну допомогу у вигляді 2000 гривень:

- *«...Мне было тяжело с этими переселенческими деньгами: я несколько раз переоформлялась, но эти деньги я так и не получала... За весь период проживания тут, я получила лишь две выплаты... два раза за 14 месяцев...» - Жінка, 36 років, Харків – Краснопавлівка (Харківська обл.).*
- *«...Якщо б вони виплачували вчасно нам гроші, то нам було б точно легше, бо ми б могли їжу самі купити чи квартиру вчасно оплатити...» - Жінка, 29 років, Куп'янськ (Харківська обл.) – Київ.*

Респонденти знаходяться в двох різних областях, але стикаються з однаковою проблемою. Ці ж самі респонденти, зазначали те, що неодноразово звертались за допомогою, але кожен раз безрезультатно, так як їм відповідали, що їх документи втрачені чи черга на документи в момент запиту є великою. Ще помітним є те, що це єдині дві респондентки, які мають дітей: жінка з Куп'янську – має чотирьох дітей, старший з яких – інвалід першої групи, а жінка з Харкову – вагітна.

Остання причина чому фінанси могли бути перешкодою до успішної соціальної адаптації – це унеможливлення прогулянок, купівель та інших матеріальних потреб, які вбачає респондент:

- *«...Без грошей не вийде нічого зробити по суті...нічого купити собі не зможеш, тощо. Без грошей плохувато було...» - Чоловік, 27 років, Харків – Київ.*

Також, встановлена причина, по якій у респондентів з'являються довготривалі проблеми з фінансами на новому місці життя – відсутність працевлаштування. Серед усіх міст, лише в Краснопалівці респонденти не змогли влаштуватись на роботу, що вони самі прив'язали до наявності статусу СМТ у Краснопавлівки та загалом маленьким розміром міста. Слід зазначити, що обидва респонденти були працевлаштованими до переїзду:

- *«...Так как посёлок очень маленький, найти работу очень тяжело... работы практически нет...Хотелось бы на работу, а некуда...» - Жінка, 36 років, Харків – Краснопавлівка (Харківська обл.).*

Данило Метельський пояснив вплив фінансового бар'єру на процес соціальної адаптації таким чином:

- «... при проведенні досліджень щодо соціальної адаптації, ми спостерігали те, що хоча і по логіці вони (ВПО з Маріуполя) повинні самі хотіти інтегруватись в суспільство, але вони навпаки – не бажали цього робити. Особливо молодь. Після проведення фокус груп та інтерв'ю ми побачили що одна з головних причин цього феномену – це те, що 80-90% сімейного бюджету – іде на оплату квартири та комунальних послуг. Через це... у них менше шансів долучатись до активного соціального життя, бо вони більшу частину часу проводять на роботі...» - **Данило Метельський, 26 років, Маріуполь – Івано-Франківськ.**

2) Хвилювання та нестача близьких для респондента людей.

Бар'єр хвилювання за близькими є настільки ж розповсюдженим, як і фінансовий – 7/10 людей стикались з цією проблемою. У цього бар'єра є два виміри: перший вимір пов'язаний з тим, що респонденти протягом довгого часу не могли побачитись з близькими для них людьми. Це могли бути, як батьки або інші родичі, так і чоловік/партнер:

- «...Мені не вистачає людини, з якою я це все (плани на майбутнє) будувала...хоча я зараз і залишилась самотньою, хоча сподіваюсь це тимчасове явище...підтримка від близьких була, але вона була недостатньою...тому я пішла до психолога...» - **Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.**
- «...Хочеться бути з рідними постійно на зв'язку, але на жаль обставини – не дозволяють...» - **Чоловік, 27 років, Харків – Київ.**

Другий вимір спостерігається лише у респондента з Маріуполя і спричинений окупацією росіянами міста з подальшим впровадженням

пропаганди на його території. Батьки респондента піддалися інформаційній атаці окупантів, що потім призвело до сутички між ними і респондентом:

- *«...Батькам промили мізки і вони стали жертвою російської агіткомпанії, потім сварка і повний розрив взаємин...» - Чоловік, 25 років, Маріуполь – Дніпро – Київ.*

3) Відношення місцевих до ВПО та до війни загалом.

Хоча і у більшості випадків місцеві громади та спільноти приймають ВПО достатньо тепло, але були випадки, коли упередження або навіть упередження місцевих ставало сильним стрес-фактором. Ці упередження були різних видів, та залежать від регіону перебування респондента, та вочевидь, від рідного міста ВПО. Наприклад, матір однієї з респонденток, стикнувшись з упередженням в місті Полтаві:

- *«...ще таксист розказував, щось типу «Понапри їжджало харків'ян, чого не пішли воювати?...»...» - Жінка, 22 роки, Харків – Полтава – Київ.*

Зі слів респондентки, такі випадки були часто, але особисто неї воно стосувалось лише одного разу.

Також, люди стикались з неодноразовими упередженнями, щодо походження в західних регіонах України. Найчастіше за все це були:

- стереотипи про орієнтацію східних регіонів України на росію:

«...Була ситуація коли забирали гуманітарку... там підійшов чоловік сказав мов «А нащо ви берете гуманітарку?» і на те що я ВПО він відповів «Люди не міняються, а ви на сході – усі

*проросійські...», а потім ми поговорили з ним хвилин 10 і він сказав «...Блін мабуть тобі важко жилося...» я кажу чому, а він каже «Ну ти ж Бандерівець...Не такий як оті усі інші...»...» - **Данило Метельський, 26 років, Маріуполь – Івано-Франківськ.***

- неприємна для респондентів реакція місцевих на інформацію про їх рідне місто:

*«...Були важкі моменти, коли люди ще не знали, як реагувати на ВПО... була ситуація, коли у мене щось чоловік запитав типу звідки я і я оскільки взагалі щось не подумала, на автоматі сказала, що я з Маріуполя. Він починає після цього казати «Можна я на вас подивлюсь?...» і «Можна я вас потрогаю?...», я відчувала себе як в зоопарку або якоюсь іграшкою, хоча і розуміла, що він якби хотів допомогти...» - **Жінка, 27 років, Маріуполь – Київ.***

- небажання місцевих допомагати ВПО:

*«...это было в начале войны... когда привозили продукты всякие, местные бежали чтоб занять очередь впереди переселенцев всех и кричали, толкались, мол им надо первым всё забрать и мне было этого не понять...» - **Жінка, 36 років, Харків – Краснонавлівка (Харківська обл.).***

Також, успішній адаптації може слугувати культурна різниця між регіонами перебування. Це найяскравіше спостерігається теж у західних регіонах і показовим є їхнє сприйняття причин та можливих наслідків війни. Приклад розуміння причини початку повномасштабного вторгнення:

- *«...Да, це на тему релігії – взагалі їх не розумію їх приколу, їх помешаності... вони просто вставляють її якось усюди... це утворює суперечки, щодо ЛГБТ спільноти наприклад та веде ще до таких виправдань, як «Ну в Україні війна, тому що мало молились...»...» - **Данило Метельський, 26 років, Маріуполь – Івано-Франківськ.***
- *«...є тут люди, які не думають про війну, бо вона на Сході...хотілось би більше емпатії...відокремлюють Схід, думають що там москалі і говорять що самі винні що на них напали...» - **Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.***

Плюс, деякого з респондентів бентежили настрої місцевих, у разі, якщо війна дійде до їх міста:

- *«...чула від дівчинки однієї «ну якщо на нас росія нападе, будемо просто спілкуватись російською та і все...думала, що тут справжні патріоти, а вони не всі такі...» - **Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.***

4) Проблемна інфраструктура та інші мінуси міста.

Мігрантам легше інтегруватись в нове місто, якщо саме місто є сприятливим до міграції та інтеграції. Ця сама сприятливість утворюється такими факторами, як доглянутість, якість інфраструктури, наявність смітників і багато інших речей, які роблять перебування в місто просто комфортнішим. Проблема з інфраструктурою найгостріше стоїть у малорозвинених містах та СМТ, які є як на Заході так і на Сході України. Проблеми там побудовані на недоступності до соціальних інституцій та недієвості або взагалі відсутності системи громадського транспорту:

- «...Жахлива логістика у Чернівцях... У міському транспорті майже що немає сенсу, бо усюди зручніше дійти пішки – місто ж мале... Транспорт, мабуть це основна перешкода...» - **Чоловік, 23 роки, Маріуполь – Чернівці.**
- «...Еще больница, находится относительно далеко, в Лозовую, куда разве что на электричке добратсья можно и мне беременной, очень трудно просто за анализами туда и назад ездить...раньше хоть что-то тут было, а теперь даже ради анализа крови с пальца, надо ехать в Лозовую...а еще бывает, что тех врачей, которые нужны, даже в Лозовой нет и тогда дают направление в Харьков...это самая главная проблема в данный момент.» - **Жінка, 36 років, Харків – Краснонавлівка (Харківська обл.).**
- «...мені не подобається те, що коли я була в обласній лікарні...там немає електронних талончиків і всього такого... обласні лікарні взагалі не подобаються тут...» - **Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.**

У великих же містах, мінусами можуть бути недоглянуті вулиці, погані дороги, відсутність смітників та недорозвинута структура в окремих районах. Всі ці спостереження респонденти бачили в столиці:

- «...Важко лише, на автомобілі пересуватись зараз...немає де паркуватись та і дороги погані...та і в пробках можна навіть зранку простояти цілий час... як наслідок, ще й більше грошей на пальне витрачається...видно, що місто не витримує таку кількість населення...» - **Чоловік, 27 років, Харків – Київ.**
- «...не вистачає інфраструктури в деяких районах Києва...» - **Чоловік, 27 років, Харків – Київ.**

- *«...Немає смітників, газони непідстрижені, бордюри поламані, асфальт тріскається, дороги з дірами... місто просто занедбане у порівнянні з Маріуполем...» - **Жінка, 27 років, Маріуполь – Київ.***

5) Мова

Хоча і мову можна по суті включити в частину про упередження, але цей аспект з дослідницької точки зору, вбачається рівноцінним мовним бар'єрам у випадках еміграції закордон, але лише взагалі з іншими наслідками. Дискримінація за ознакою мови спілкування найчастіше за все спостерігається в західних регіонах.

- *«...Більшість ВПО стикаються з мовним бар'єром у західних регіонах... По розповідям знайомих, ВПО у Львові стикаються з серйозними погрозами у Львові...» - **Данило Метельський, 26 років, Маріуполь – Івано-Франківськ.***

Але мовна проблема підіймається не тільки на заході. В Києві, теж можна зіткнутись із засудом з боку місцевих:

- *«...Пару разів були суперечки за мову, тому що я спілкувався на роботі російською, деякі незадоволені люди казали, чому ти спілкуєшся російською...» - **Чоловік, 27 років, Харків – Київ.***

Також, вбачається реальним включити до мовного бар'єру наявність діалекту. Хоча звикання до місцевих діалектів – це діло часу, але респонденти виділяли це як особливість, яку потрібно знати для подальшої інтеграції в місто. Проблеми з діалектами можуть спостерігатись як на Заході (Тернопіль), так і на Сході України (Полтава):

- «... Іноді не розуміла місцевих із-за їх мовлення... ну тому що тут люди діалектом розмовляють іноді незвично... Є мовний бар'єр, бо тут люди вживають слова з польської мови...» - **Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.**

6) Особистісні бар'єри

Особистісні бар'єри – це бар'єри, які утворенні переконаннями та поглядами респондентів. Ці бар'єри можна вважати критеріями відбору місця проживання. Як приклад, людина може не хотіти рухатись в певний регіон із-за переконань, щодо мови спілкування, яка повинна бути домінуючою у регіоні:

- «... Не хочу в Київ, тому що там багато хто спілкується російською мовою...» - **Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.**

Особистісним бар'єром, можуть бути власні переконання, щодо виконавчих органів та членів влади:

- «...С документами была проблема, потому что они то потерялись, то просто пропали, то где-то что-то не работало...и не всегда лояльно относятся и не очень хотят помогать даже представители властей...» - **Жінка, 36 років, Харків – Краснопавлівка (Харківська обл.).**
- «...Государству мы не нужны...» - **Чоловік, 64 роки, Константинівка (Донецька обл.) – Краснопавлівка (Харківська обл.).**

Також можуть бути особистісні бар'єри, щодо міста. Вони можуть бути пов'язані з розмірами міста:

«...Для мене – велике місто, це радше мінус...» - Жінка, 27 років, Маріуполь – Київ.

7) Особливі бар'єри

В цю категорію бар'єрів, входять ті бар'єри, з якими стикаються особливо вразливі категорії населення на шляху до успішної соціальної адаптації. Одним з основних бар'єрів є упередження з боку ВПО. Найчастіше за все упередження спостерігається в маленьких містах та СМТ:

- *«...со стороны ВПО, из-за того, что я работаю в волонтерском штабе, ВПО говорили мне что я больше привилегий чем остальные получаю и живу в шоколаде, хотя я беру столько же сколько и все, сколько положено...» - Жінка, 36 років, Харків – Краснопавлівка (Харківська обл.).*
- *«...Если конфронтации – это зазвичай не місцеві...» - Чоловік, 23 роки, Маріуполь – Чернівці.*

Друга виявлена особлива проблема це труднощі з отриманням допомоги від держави, виплатами соціальної допомоги, соціальними службами та благодійними організаціями. З такими проблемами стикались, як жителі міст так і СМТ:

- *«...Про взаємодію з Червоним Хрестом... тільки тоді, коли я написала що «...я зрозуміла тепер що ви людям не допомагаєте...» вони активізувались та перестали ігнорувати мої повідомлення...» - Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.*
- *«...У местной власти есть кажется какой-то волонтерский штаб, но они вообще никакой помощи не представляют...раз в месяц курицу дают, раз в месяц муку дают...» - Чоловік, 64 роки,*

Константинівка (Донецька обл.) – Краснопавлівка (Харківська обл.).

Також була помічена проблема, яка траплялась далеко не в кожному кейсі, але іноді працівники соціальної допомоги не мали потрібної інформації і хотіли впроваджувати допомогу, яка вже не була релевантною:

- «...мені зателефонували приблизно місяць тому, з Полтавського центру соціального захисту і сказали мол можете прийти взяти гумаітарку. Я така думаю «Ну спасибі, але я вже не в Полтаві...»...»
- ***Жінка, 22 роки, Харків – Полтава – Київ.***

Це могло бути спричинено помилкою у підзвітностях та незручним процесом переоформлення довідки про ВПО, при переміщені в інше місто.

Третій бар'єр, хоча і може бути не до кінця репрезентативно представлений, оскільки були оглянуті проблеми однієї респондентки, яка є багатодітною матір'ю та має сина інваліда, але такі знання можна використовувати для формування гіпотез в наступних дослідженнях. Бар'єром є проблема з інтеграцією дітей у суспільний простір. Однією з труднощів на шляху до успішної соціальної адаптації, респондентка вбачає різницю у вихованні дітей в столиці та в її рідному регіоні, що призводить до складнощів у спілкуванні між дітьми з різних регіонів:

- «...Не вийшло знайти друзів тут. Для дітей теж не знайшли на жаль. Дуже тяжко з цим.....Наші діти – відрізняються від київських дітей. Київські діти – вони агресивні...може тому що ми з маленького міста, тому і виховання інакше...з моїм сином, не хотів спілкуватись хлопчик, тому що у нього не було велосипеда...якщо б дітям тут було комфортно, ми б тут і жили...а ще діти тут

матюкаються часто... це дуже не подобається...» - **Жінка, 29 років, Куп'янськ (Харківська обл.) – Київ.**

Окрім цього, проблема спостерігається не тільки на рівні взаємодії між дітьми, а ще і взаємодії дітей з соціальними інституціями. У респондентки було дві конфліктні ситуації, пов'язані з її дитиною інвалідом першої групи. Перша ситуація – це конфлікт з працівниками соціальної роботи:

- *«...У нас були конфлікти із робітниками соціальної роботи...нам 5 місяців не платили переселенські гроші...взагалі, соціальні працівники, десь тиждень тому, подзвонили і запросили мого старшого сина, інваліда першої групи, пограти у футбол...мені взагалі здається, що соціальні працівники взагалі не хочуть виконувати свою роботу...» - **Жінка, 29 років, Куп'янськ (Харківська обл.) – Київ.***

Друга ситуація – це конфлікт з лікарем в дитячій лікарні, який можна пояснити повною неетичністю та некомпетенцією лікаря:

- *«...Був конфлікт в Охмадиті... прийшли туди до лікаря-невролога, а він попався молодий і не дуже компетентний...він почав нам грубить, казати, що з моєї дитини нічого в житті не вийде, ну ви розумієте, що мова про дитину з інвалідністю... була дуже розстроєна по цьому поводу...другим дітям просто придумав на ходу болячки якісь...» - **Жінка, 29 років, Куп'янськ (Харківська обл.) – Київ.***

Хоча ці проблеми і можуть бути взагалі неунікальними для ВПО, але вони можуть стати серйозною перешкодою для їх соціальної адаптації. Респондентка теж це передбачала тому вирішила рухатись з Києва закордон:

- *«...Можна сказати, що із-за того, що діти не змогли тут собі друзів знайти, ми і вирішили переїхати...На рахунок цього, в дуже великому шоці...» - Жінка, 29 років, Куп'янськ (Харківська обл.) – Київ.*

Четвертим особливим бар'єром можуть бути психічні розлади, набуті або розвинуті під впливом початку повномасштабного вторгнення, небезпеки для життя та окупації. Таким чином одна з респонденток вбачала можливі проблеми з адаптацією у зв'язку з її діагнозом від лікаря:

- *«...психологиня моя сказала мені, що можливо у мене циклотімія – це легка форма біполярного розладу...» - Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.*

На додаток, набуті можуть бути не тільки психологічні розлади, а так звані тригери, які нагадують людині про досвід перебування в зоні бойових дій, що теж може бути важким для подолання психологічним бар'єром

- *«...Тригер мій – це звук літака...» - Жінка, 27 років, Маріуполь – Київ.*

А друга респондентка зазначила, що в один момент під час того, коли вона перебувала в окупації, почала дійсно боятись інших українців, як звичайних людей так і військових.

- *«...Я не думала, що люди тут будуть такими добрими, тому в окупації казали взагалі інші речі...що нас там не люблять, що нас ненавидять там і що нас взагалі військові розстріляють...» - Жінка, 29 років, Куп'янськ (Харківська обл.) – Київ.*

Цей випадок, можна назвати прикладом аномії, оскільки довготривала окупація, призвела до когнітивних змін, що призвело до примусової зміни цінностей та переконань.

2.3.2 Фасилітатори, що допомагають адаптуватись ВПО

В рамках проведеного дослідження, були виділені такі фасилітатори:

1) Допомога друзів у адаптації до міста

Більшість респондентів мігрували у ті міста, в яких у них є друзі, знайомі або товариші. По-перше, друзі можуть допомогти ВПО з житлом після переїзду:

- *«...Друзі, які нас покликали, дуже сильно допомогли з житлом нам, бо навіть за оренду нічого не брали... Не було б друзів, ми б мабуть не наважились на переїзд...» - Чоловік, 27 років, Харків – Київ.*

По-друге, друзі які є місцевими, можуть допомогти ВПО з інформацією, щодо того де і як можна отримувати певні послуги, щодо місць відпочинку і загалом інформації про місто:

- *«...Запитував щодо стоматолога у своїх друзів, які є місцевими...» - Чоловік, 23 роки, Маріуполь – Чернівці.*

2) Місто, було вибрано згідно з особистими потребами ВПО

По суті, ця категорія є причинами переїзду в той чи інший населений пункт. Особисті потреби в даному випадку виступають не бар'єрами, а

фасилітаторами, так як ВПО свідомо обирає де жити враховуючи свої можливості, що в подальшому сприяє успішній соціальній адаптації. Одним з головних критеріїв відбору міста для проживання була безпека або кращі умови проживання:

- *«... мій психічний стан покращується у Тернополі... якщо б я була у якомусь іншому регіоні, Запоріжжя наприклад або в Дніпрі з тими постійними прильотами, мені здається я б трошки інакше себе почувала...» - Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.*
- *«...На заході, не так достають...» - Чоловік, 23 роки, Маріуполь – Чернівці.*

Другим критерієм була можливість працевлаштування або впровадження професійної діяльності на обраній території:

- *«...я зрозумів, що більшість ВПО будуть рухатись у західні регіони, а І.Ф. є маленьким містом, доволі комфортним, типу між Чернівцями і Львовом... люди будуть рухатись з Маріуполя прямо сюди і я буду з ними працювати і допомагати з соціальною адаптацією...щоб мати змогу їздити по західних регіонах...» - Данило Метельський, 26 років, Маріуполь – Івано-Франківськ.*
- *«...У країні у нас дуже мало родичів... а в Києві, хоч є можливості, друзі і робота...ще й сестра з сім'єю...» - Жінка, 27 років, Маріуполь – Київ.*

Третім поміченим критерієм була доступність проживання, яка залежала від коштів, які треба було витратити на житло, продукти, тощо:

- *«...в Києві була можливість в кращих умовах жити. Тому ми переїхали в Київ...» - Жінка, 22 роки, Харків – Полтава – Київ.*

- «...Благо, Франківськ – недороге місто...» - **Данило Метельський, 26 років, Маріуполь – Івано-Франківськ.**

3) Підтримуючі громади і спільноти

Цей фасилітатор є найдієвішим серед усіх, так як передбачає поступову інтеграцію в спільноти, громади та організації. Всі ці соціальні групи, мали на меті допомогти ВПО швидше адаптуватись до нового середовища, надаючи особі інформацію, можливості та нові соціальні зв'язки, що є подібним до концепції вторинної соціалізації. Оскільки цей фасилітатор є багатовимірним, слід розглядати кожну спільноту окремо:

- **Робоче середовище**

Частіше за все, успішне працевлаштування сприяє поліпшенню емоційного стану ВПО, що допомагає інтегруватись в суспільство. Частіше за все, такі взаємини тримаються на побудованих раніше знаннях, фаху ВПО та досвіду роботи у тій чи іншій сфері. Робоче середовище, відкриває можливості для кар'єрного росту, що пришвидшує як ресурсну інтеграцію так і соціокультурну:

- «...Як це впливає на мої взаємини... за рахунок того, що я працюю вже давно за фахом, то у мені є певні соціальні зв'язки з людьми за таким же фахом як і у мене. Тому мені це якось допомагає мабуть в пошуках роботи навіть, в якихось проектах, мені періодично пропонують в тому чи іншому проекті взяти участь...» - **Жінка, 22 роки, Харків – Полтава – Київ.**
- «...Мене одразу тут залучили до роботи і були колеги, які хотіли завжди мене підтримати...тепер, я спілкуюсь з міністрами, коли в Маріуполі спілкувалась з міською радою...Цей рівень, з місцевого

до державного, виходить що зріс, тому в принципі все тільки покращилось...» - **Жінка, 27 років, Маріуполь – Київ.**

Також робота, часто може стати полем для утворення нових соціальних зв'язків:

- «...На роботі новій, познайомився з новими для себе людьми...» - **Чоловік, 27 років, Харків – Київ.**

- **Волонтерські та громадські організації**

Волонтерські організації, допомагають ВПО з набуттям втрачених ресурсів, що може послаблювати фінансовий бар'єр в залежності від рівню впроваджуваної допомоги:

- «...Ну якби вийшло з допомогою освоїтись тут, але якщо б не було цієї допомоги від волонтерів, то навіть не знаю, щоб і було...Ми виїхали без нічого...» - **Жінка, 29 років, Куп'янськ (Харківська обл.) – Київ.**
- «...Только за счёт волонтеров и живём...продуктовые наборы, всё такое...» - **Чоловік, 64 роки, Константинівка (Донецька обл.) – Краснопавлівка (Харківська обл.).**

На додаток, волонтерські організації могли залучати до волонтерства самих представників ВПО, даючи можливість їм налаштовувати нові соціальні зв'язки. Іноді, спілкування з волонтерським штабом було єдине, що могло допомогти ВПО соціально адаптуватись та звикнути до середовища:

- *«...Где-то год уже я помогаю в этой волонтерской организации и поэтому многих волонтеров, переселенцев и даже местных знаю... Благодаря волонтерскому штабу, я уже приспособилась к жизни*

тут, это точно...» - Жінка, 36 років, Харків – Краснонавлівка (Харківська обл.).

- *«...Общение только в волонтерском штабе нормальное...с организатором дружим...» - Чоловік, 64 роки, Констянтинівка (Донецька обл.) – Краснонавлівка (Харківська обл.).*

Говорячи про громадські організації, хочеться виділити «ЯМаріуполь», так як метою цієї організації є допомога ВПО з Маріуполю у соціальній адаптації шляхом інтеграції не просто в місце для життя, а інтеграцією в культуру середовища, даючи повністю зрозуміти мігрантам особливості та традиції регіону перебування. 5 респондентів із досліджуваної вибірки, які мігрували з Маріуполю, так чи інакше взаємодіяли з ГО та оцінюють його вплив на їх освоєння на новому місці проживання, як позитивний:

- *«...З інформацією мені дуже часто допомагав «ЯМаріуполь», оскільки цей осередок завжди нас інформував, щодо наших взагалі можливостей...вони завжди дають гуманітарку, гігієну... також, «ЯМаріуполь», дуже сприяв вивченню культури цього міста і допомагав в нього інтегруватись» - Чоловік, 23 роки, Маріуполь – Чернівці.*
- *«... ну із спільнот, я хіба що працюю з молоддю в центрі «ЯМаріуполь»... з однією подружкою я познайомилась там навіть...і» - Жінка, 25 років, Маріуполь – Тернопіль.*

- **Спільнота місцевих громадян**

Спільнота громадян, найчастіше за все співчувала ВПО і тому в будь-яких ситуаціях намагалась їх підтримати, як морально так і матеріально. Такі спільноти спостерігаються в усіх регіонах країни:

- «...Коли в лікарні почули що я з Маріуполя, до мене заходили і медсестри і інші пацієнти, питали як я і що я і чи потребую я чогось...дуже сильно підтримували...» - **Чоловік, 23 роки, Маріуполь – Чернівці.**
- «...Спільнота громадян спочатку дуже допомагала тут при звичаїтись, бо зв'язків у Києві у нас ніяких немає...» - **Жінка, 29 років, Куп'янськ (Харківська обл.) – Київ.**
- «...В Франківську дуже добрі люди, тому що вони як тільки дізнавались, що я ВПО, завжди допомагали і хотіли підтримати...» - **Данило Метельський, 26 років, Маріуполь – Івано-Франківськ.**

- **Церква**

Один з респондентів, назвав своєю перевагою те, що він є віруючою людиною, обґрунтувавши це тим, що де завгодно він зможе знайти спільне коло. В його випадку, церква окрім соціальних зв'язків та підтримки, змогла надати тимчасове житло:

- «...Церква на деякий час допомогла мені з житлом... воно авжеж було не дуже комфортне, але все одно...» - **Чоловік, 23 роки, Маріуполь – Чернівці.**

- **Хобі**

Ще один респондент зазначив, що набув велику кількість друзів через свою любов до гри в футбол. Переїхавши, згодом, він знайшов спільноту, яка орендує та збирається на полі для гри:

- *«...Плюс, тут в футбол тепер граю...тут така теж, сформована спільнота, в яку мене дуже легко прийняли...там теж знайомлюсь з людьми регулярно...» - Чоловік, 27 років, Харків – Київ.*

2.3.3 Адаптивність та успішність адаптації

По всіх блоках, були розкидані питання націлені на виявлення рівню соціальної адаптивності респондента. Вийшло так, що в результаті було лише два респонденти з низькими показниками адаптивності багатодітна мати з Куп'янську та літній чоловік з Константинівки. Обидва з них, в кінці кінців стикнулись з явищем аномії.

У випадку з багатодітною матір'ю, одна з головних причин її неможливості успішної соціальної адаптації, це потреба у постійному вихованні дітей, так як найстаршій її дитині – 12. Також вона сама зазначає, що хотіла б інтегруватись у спільноту, але на жаль не може в силу обставин:

- *«...Я б хотіла бути частиною громади або навіть на роботу піти, але не можу взагалі, тому що прив'язка до сина...» - Жінка, 29 років, Куп'янськ (Харківська обл.) – Київ.*

А у випадку з літнім чоловіком, на низький показник соціальної адаптивності міг вплинути вік та особисті мотиви. Також респондент зазначив, що відчуває наче у нього депресія та він не збирається взагалі хоч якось соціально адаптуватись:

- *«...Я здесь временно, потому заводит новых друзей не хочу...» - Чоловік, 64 роки, Константинівка (Донецька обл.) – Краснопавлівка (Харківська обл.).*

Також цей респондент постійно скаржився на те, що в місці де він живе нема чого робити і що йому не хочеться жити тут взагалі, в той час коли інша респондентка, яка є молодшою за нього і перебуває теж в Краснопавлівці, зазначає, що перебуваючи рік у волонтерському штабі змогла адаптуватись та навіть познайомилась з усіма жителями СМТ.

ВИСНОВКИ.

Передусім, слід зазначити, що однією з причин вибору можливого місця для міграції дійсно може бути траєкторія міграції: респонденти неодноразово пояснювали свій вибір тим, що їх друзі мігрували в те ж саме місто або взагалі, більшість з одного міста переїхали в сусіднє за для більшої безпеки. Безпека – це найголовніший критерій для відбору пункту призначення міграції. Всі респонденти свідомо вибрали міста в які вони вирішили мігрувати і ніхто не опинився там де він/вона знаходяться під примусом, за виключенням одного респондента літнього віку, який втратив обидві свої домівки у наслідок вторгнення.

Соціальна адаптація – це «можливість», яка може допомогти здійснити ВПО, повторну інтеграцію у суспільство перед цим втративши все, як наслідок нападу росіян. 8/10 респондентів, що були опитані в рамках дослідження – змогли адаптуватись до поточних умов перебування, вступаючи в спільноти та отримуючи грошову допомогу від держави, що може свідчити про те, що наявність адаптивності – це ключовий фактор для успішної інтеграції у місцеву спільноту. Як виявилось, частіше внутрішньо переміщеним особам допомагають спільноти небайдужих громадян, аніж сама держава: заходи з соціальної роботи та соціальної реабілітації або взагалі не впроваджувались по відношенню до респондента, або впроваджувались неефективно та іноді навіть просто некоректно. Переоцінити внесок спільнот, які свідомо беруть на себе завдання у вигляді вторинної соціалізації внутрішньо переміщених осіб достатньо складно: вони можуть допомагати мігрантам, як у ресурсній інтеграції, надаючи їм матеріальні ресурси, що потрібні для життя, так і у соціокультурних, даючи внутрішньо переміщеним особам наприклад долучатись до волонтерської діяльності створюючи умови для набуття мігрантами нових соціальних зв'язків. Такі спільноти не є локальними, а їх можна спостерігати усюди: це можуть бути волонтерські організації, релігійні спільноти, робочий колектив

та скупчення людей із схожими інтересами. Держава залучена до соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб найчастіше за все латентно, фінансуючи ГО, що допомагають мігрантам та розробляючи з ними спільні стратегії. Попри це, деякі респонденти або взагалі не помічають впливу держави на їх адаптацію, або взагалі зазначають що державу не цікавлять проблеми внутрішньо переміщених осіб. Також, на успішну адаптацію безпосередньо впливають набуті людиною соціальні зв'язки, як у громадянському житті так і в робочому просторі: люди швидко знаходять роботу на новому місці перебування, якщо вони мають знайомих в обраному регіоні, які працевлаштовані або пов'язані з фаховою спеціалізацією індивіда.

Фактор, досвіду перебування під окупацією або перебування в зоні бойових дій, може відігравати, як позитивно так і негативно на соціальну адаптацію. Було виявлено те, що деякі респонденти зазначили те, що відчували миттєве полегшення з прибуттям на більш безпечні території, в той час коли інші, навпаки – набули тригерів та психологічних травм пов'язаних із вторгненням, які турбують їх навіть після року перебування на безпечній для життя території.

Хоча і чинників успішної соціальної адаптації достатньо багато, але перешкод, на жаль – не менше. Найпоширенішою проблемою на початку були фінанси і майже всі респонденти зазначили, що стикались з матеріальними труднощами на початку, що заважало їм вести будь-яке соціальне життя. Данило Метельський зазначив, що в деяких випадках, фінансові труднощі хоча і зникають, але все одно це не вирішує проблему соціальної адаптації, так як більшість з опитаних ним мігрантів зазначили, що від 80% до 90% витрачаються на оплату житла на Заході України. Взагалі, житло є одним із головних чинників проблем для ВПО, оскільки без роботи на старті, без друзів у новому місці перебування сподіватись на допомогу з житлом, можна лише від держави або від небайдужих спільнот. Респонденти часто ставали свідками або жертвами упереджень з боку

місцевих, за прикметою їх походження (попередній регіон життя) та навіть з боку інших внутрішньо переміщених осіб. Це разом із хвилюванням за життя близьких, утворює серйозні психологічні бар'єри, які наче самотійно не дають можливості адаптуватись до місцевості. Один з респондентів, навіть став жертвою аномії, внаслідок чого змирився з умовами перебування в СМТ та майже взагалі перестав виходити із дому, зазначивши, що відчуває наче у нього депресія із-за місцевості де він знаходиться на даний момент.

Інфраструктура в малорозвинутих містах є теж серйозним бар'єром, якщо це проявляється у вигляді відсутності медичних закладів у СМТ. Погіршувало становище те, що деякі благодійні організації взагалі не реагували на запити про допомогу.

Також, не можна не зазначити про проблеми, які не є унікальними для внутрішньо переміщених осіб, але все одно є серйозними перешкодами, такими як неетичність лікарів та посереднє відношення з боку соціальних робітників.

В результаті, можна сказати, що хоча і більшість респондентів успішно адаптувались в соціумі, як з боку ресурсів так і з боку соціокультурного, але проблема дезадаптації є особливо серйозною в малорозвинутих містах та СМТ, де внутрішньо переміщені особи з низькими показниками адаптивності, майже автоматично стають жертвами аномії. Аномію посилює бездіяльність місцевих рад, які за словами мігрантів, майже не надають їм ніякої допомоги та не реагують на ніякі запити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

Алендарь, Н. (2009). Соціальна адаптація: теоретичний аспект. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи, (28), 85-92.

Весельська, Л. А. (2016). Теоретичні засади регулювання міграційних процесів. Інвестиції: практика та досвід, (15), 39-41. Dingle, H., & Drake, V. A. (2007). What is migration?. Bioscience, 57(2), 113-121.

Велика українська енциклопедія (ВУЕ). (2016). Адаптація соціальна. https://vue.gov.ua/Адаптація_соціальна

Железняк ... та Я. С. Яцків (Ред.), Енциклопедія Сучасної України. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-65091>

Новіченко, А. В. (2019). Основні підходи до розуміння поняття " міграція". Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф.(м. Харків, 17 трав. 2019 р.).-Харків: ХНУВС, 2019.-С. 154-155.

Іващенко. К. В. (2018). Міграція. У І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г.

Капітан, В. О. (2013). Особливості внутрішньої і зовнішньої міграції в Україні та у Львівській області. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України, (3), 348-354.

Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), (2016). Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад.

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. (2022). Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей: звідки й куди їхали найбільше – [Прес-реліз].

<https://minre.gov.ua/2022/05/11/kilkist-vnutrishno-peremishhenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshhyla-8-mln-lyudej-zvidky-j-kudy-yihaly-najbilshe/>

Кравченко, Г., & Шаповалова, Н. (2015). ПОНЯТТЯ ІДЕНТИЧНОСТІ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ (The concept of identity: the problem of definition in the modern scientific space). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія», (Вип. 16), 3-9.

Ліпінська, Н. Ф. (2014). САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ЇЇ АКТИВНОСТІ. Вісник Одеського національного університету. Психологія, 19(1 (31)).

Ляховець, Л. О. (2013). Соціальний інтелект: поняття, функції, структура.

Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи - Міністерство соціальної політики України [Прес-реліз]. (б. д.).

<https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html#:~:text=Початок%20активних%20бойових%20дій%20після,досягає%204,9%20%>

Онацький, Є. (1958). Українська мала енциклопедія: Літери Д-Є (Vol. 3). Накладом Адміністрації УПАЦ в Аргентині.

Верховна рада України. (2011). Закон України «Про безоплатну правову допомогу». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

Верховна Рада України. (2023). Закон України «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо надання соціальної та психологічної допомоги центрами соціально-психологічної реабілітації населення» , Постанова Кабінету Міністрів України № 224. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2023-п#Text>

Верховна рада України. (2015). Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

Верховна рада України. (2022). Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

Рейтинг, (2022). Шосте загальнонаціональне опитування. Мовне питання в Україні.

Риндзак, О. Т. (2015). Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених громадян у приймаючому соціумі (на прикладі м. Харкова). Проблеми економіки, (3), 275-280.

Сааков, В. (2019, 12 листопада). В Україні знову зростає кількість внутрішніх переселенців – DW – 12.11.2019. dw.com. <https://www.dw.com/uk/в-україні-знову-зростає-кількість-внутрішніх-переселенців/a-51208165>

Титар, І. О. (2016). Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови зняття статусу переселенця. Український соціум, (4), 57-68.

Delaney, T. (2009). Philosophy now. Philosophy Now | a magazine of ideas.
https://philosophynow.org/issues/71/Social_Spencerism

Dingle, H., & Drake, V. A. (2007). What is migration?. Bioscience, 57(2), 113-121.

Durkheim, E. (1956). Education and sociology. Simon and Schuster.

Featherstone, R., & Deflem, M. (2003). Anomie and strain: Context and consequences of Merton's two theories. Sociological inquiry, 73(4), 471-489.

Gradus Research. (2022). МІГРАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ – сьома хвиля дослідження.

Grech, H. (2019). Impact of forced migration on communication and social adaptation. Folia Phoniatica et Logopaedica, 71(4), 137-145.

Maslow, A. H. (1971). Self-actualization. Tiburon, CA, USA: Big Sur Recordings.

Mohammad, A. (б. д.). Sociological Perspectives On Socialisation & Social Order.
https://www.academia.edu/7490306/Sociological_Perspectives_On_Socialisation_and_Social_Order

Mohinuddin, M. (2022). Talcott Parsons Social System Theory. SWEducareBD.

Murphy, D. S., & Robinson, M. B. (2008). The Maximizer: Clarifying Merton's theories of anomie and strain. Theoretical Criminology, 12(4), 501-521.

Pesotska, Y. P. (2022). Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social work and education*, 9(1).

Refugee flows from Ukraine. (2022, травень). The official portal for European data. <https://data.europa.eu/en/publications/datastories/refugee-flows-ukraine>

Shaner, R. F. (1927). Lamarck and the Evolution Theory. *The Scientific Monthly*, 24(3), 251–255.

Terziev, V. (2019). Conceptual framework of social adaptation. *IJASOS-International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 5(13).

Wang, W. W., & Fan, C. C. (2012). Migrant workers' integration in urban China: Experiences in employment, social adaptation, and self-identity. *Eurasian Geography and Economics*, 53(6), 731-749.

ДОДАТКИ.

ДОДАТОК А. ГАЙД ДО ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю.

Привітання	<i>Вітаю, мене звуть Данііл, я студент 4-го курсу соціології НАУКМА. Дякую вам що погодились прийняти участь в проведенні інтерв'ю для кваліфікаційної роботи на тему «Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб». Інтерв'ю буде тривати орієнтовно годину. Наша з вами розмова буде записана на диктофон для подальшого транскрибування та аналізу результатів. Прохаю відповідати відверто для точності отриманих результатів. І пам'ятайте: немає правильних або неправильних відповідей. Якщо у вас немає ніяких питань або заперечень, можемо починати.</i>
Основні дані про респондента	Як вас звати? Скільки вам років? Яке ваше сімейне положення? (діти) Найвищий рівень здобутої вами освіти? Якими є ваші релігійні переконання? Чи були ви працевлаштовані до переїзду? Якщо так, то яку позицію займали? Звідки ви поїхали/вимушені були поїхати? Коли це сталося? Яким є ваше поточне місце перебування?
Деталі щодо переїзду	За яких обставин вам довелось переїхати? Як це відбувалось? Чи були якісь складнощі при переїзді? Чи довелось вам переселятись у терміновому порядку? Яким чином ви опинились в поточному місці перебування? Чи був у вас вибір? Якщо був, то чому саме сюди? Чи є для вас якась істотна різниця в тому, в який регіон переїжджати? Чи вбачаєте ви свій переїзд тимчасовим? Якщо так, скільки ще часу або до якого моменту ви плануєте залишатись у вашому поточному місці перебування? Якщо плануєте в скорому часі переселятись то куди і чому?
Працевлаштування і фінанси в новому середовищі	Розкажіть чи вдалось вам працевлаштуватись у вашому поточному регіоні перебування? (Якщо так, то чи вдалось вам знайти роботу за фахом? Чи були якісь складнощі з пошуком роботи?) На вашу думку, як сильно впливає ваше фінансове становище або навіть вид працевлаштування на вашу взаємодію із іншими людьми?

Інформація та оточення	Чи потребували ви підтримки від близьких після переїзду? Чи була підтримка від нової громади? Чи зверталися ви за підтримкою до держави? (Чи зверталися до фахівця, психолога/психотерапевта?) Чи ознайомлені ви з вашими можливостями щодо надання вам соціальної допомоги від держави, як для внутрішньо переміщеної особи? Чи вважаєте ви себе достатньо проінформованим у сфері ваших можливостей передбачених законодавством, як внутрішньо переміщеній особі? Якої інформації вам не вистачає можливо? (Якщо перед цим щось сказали, що не знають, запитай чи намагалися вони взагалі це дізнатися і як) Чи допомагало вам спостереження за діями інших людей у прийнятті рішень? Якщо так, то з яких людей ви зазвичай брали приклад? Чи стикались ви з непорозумінням або проявами упередженого ставлення з боку місцевих? У зв'язку з чим були ці непорозуміння? Чи були моменти коли Ви не розуміли дії місцевих? Що вас збентежило? Чи стикались ви з проблемами при спілкуванні з місцевими через мову? Чи вважаєте ви, що у вашому поточному місці перебування наявний мовний бар'єр? Як особисто ви до цього ставитесь? Чи можете ви себе назвати членом якоїсь місцевої громади/спільноти?
Взаємодія з інституціями.	Яку підтримку окрім фінансової ви отримували від держави? Якщо так, чи були якісь труднощі? Звідки ви отримували інформацію про можливість надання послуг від держави? Чи було складно для вас освоїтися в новому місці? Які спочатку були труднощі, що заважали вам пристосуватися до нового місця? Чи які з них залишилися? Чи були у вас які незручності при взаємодії зі сферою послуг? У чому вони полягали? Як ви думаєте, що б могло покращити цю взаємодію? На вашу думку, чому так сталося?
Зміна моделей поведінки	Чи було у вас багато друзів до переїзду? Чи вдалось вам знайти друзів, товаришів у новому для вас середовищі? Якщо так, то яким чином ви їх знаходили? Чи було щось, чому вам довелося навчитися після переїзду? Чи виникали з цим труднощі? Які у вас були плани або мрії до війни? Чи змінились вони зараз? Чому саме? З оглядом на минуле, чи набули ви за час перебування на новому місці нових корисних особисто для вас знань? Якщо це не секрет, якої галузі стосувались ці знання? На вашу думку, яких особистих якостей вам бракує або є недостатньо розвинутими? Якщо є такі, чи плануєте ви набуті або покращити їх із часом?

Емоційні фактори	Розкажіть, які емоції ви відчували в момент під час переїзду, коли приїхали і зараз? Чи були якісь речі, які заважали вам налагодити ваш психологічний стан після переїзду? Що це було? Після переїзду, ви зверталися до фахівця, психолога, психотерапевта? Чи були моменти взаємодії із спільнотою, які викликали особисто у вас негативні емоції? На якому етапі це відбулось і які конкретні емоції ви відчули? Які ситуації взаємодії з іншими людьми ви вважаєте складними? Як ви зазвичай реагуєте на такі ситуації? Які вміння ви вважаєте своїми сильними сторонами? Які задачі або виклики ви останнім часом успішно вирішували? Що ви зробили , щоб їх вирішити?
Закінчення	Чи є ще якісь явні проблеми, про які ми з вами ще не говорили, що заважали раніше або продовжують вам заважати пристосуватися до вашого поточного місця перебування?

ДОДАТОК Б. ТРАНСКРИПТ ІНТЕРВ'Ю.

Надалі в транскрипті інтерв'ю учасники будуть позначені, як:

- І – інтерв'юер;
- Р – респондент.

Дата: 11.05.2023, 20:33.

Тривалість: 1 год. 7 хв. 10 с.

І: ...Вітаю, мене звуть Данііл, я студент 4-го курсу соціології НАУКМА. Дякую вам що погодились прийняти участь в проведенні інтерв'ю для кваліфікаційної роботи на тему «Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб». Інтерв'ю буде тривати орієнтовно годину. Наша з вами розмова буде записана на диктофон для подальшого транскрибування та аналізу результатів. Прохаю відповідати відверто для точності отриманих результатів. І пам'ятайте: немає правильних або неправильних відповідей. Якщо у вас немає ніяких питань або заперечень, можемо починати.

Р: Немає.

І: ... Добре, тоді поговоримо спочатку. Як вас звати скажіть?

Р: Василіса.

І: Скажіть скільки вам повних років?

Р: Двадцять один рік.

І: Яке у вас сімейне положення?

Р: ... В якому плані?

І: Одружені, неодружені...

Р: Неодружена.

І: Якими є ваші релігійні переконання?

Р: Хм... Агностичними мабуть!

І: ... Чи були ви працевлаштовані до переїзду?

Р: Так, була.

І: А яку позицію займали, якщо не секрет?

Р: Соціолог-аналітик.

І: Найвищий рівень здобутої вами освіти?

Р: Найвищий здобутий – це бакалавр, але на даний момент, я в процесі здобуття магістра.

І: ... Працювали за фахом виходить, так?

Р: Бакалавр у мене виходить соціологія, а магістр у мене маркетинг, тому... і так і ні!

І: Зрозумів. Звідки ви поїхали або вимушені були поїхати?

Р: Я проживала до війни в Харкові, потім я переїхала до Полтави, прожила там півроку і потім переїхала в Київ.

І: Коли ви виїхали з Харкова?

Р: Ну десь на... я чесно кажучи у мене все там було, як в тумані, тому чи на другий день чи на перший – я не знаю вже на який день.

І: Яким є ваше поточне місце перебування?

Р: Зараз проживаю в Києві...

І: В Києві. Зрозумів. Добре тоді, переходимо до основних блоків: перший блок буде стосуватись процесу переїзду. Скажіть будь ласка, за яких обставин вам довелось переїхати? І як це відбувалось, якщо ви пам'ятаєте.

Р: Виїжджала я з початку війни ще, через власне... я тоді проживала з батьками і батьки мене з братом відправили в Полтаву виїхати... Виїжджала я на евакуаційному поїзді... в один з перших поїздів, які не були набиті купою людей, от... Тому мені повезло в цьому плані і переїхала я в Полтаву, тому що у мене там проживає... проживав хлопець. Тепер, він проживає і в Києві теж, от тому я переїхала до нього. Брат мій переїхав до... Ми ще виїжджали з тіткою... Ну... з дружиною дядька і з дядьком, і з бабусею, а брат проживав у батька дружини дядька в Полтаві. Якось так. «Все складно».

І: ... Розкажіть будь ласка, а були якісь складнощі при переїзді з Харкова в Полтаву і з Полтави в Київ?

Р: Ех... Ну з Харкова в Полтаву *була основна складність – це початок війни, тобто не було зрозуміло, чи ми доїдемо* в принципі, тому що власне о

4-тій ранку, чи о 5-тій, я вже не пам'ятаю, почались бомбардування активні і от тоді в принципі було доволі важко виїхати з Харкова, тому, що... ну... на машині взагалі можна сказати що нереально тому що просто черги величезні були, от, а на поїзді... ну я ж кажу – нам повезло, те що він в принципі виїхав і доїхав з малою кількістю людей, а потім вже далі, коли люди виїжджали там, взагалі неможливо було навіть встати в тому поїзді, наскільки я знаю. Ну.. тобто складність основна – це власне транспортне питання і те що ми виїжджали з двома сумками умовно, тих речей які найбільш необхідні і потім ти розумієш, що ти половину того, що тобі було насправді необхідно – не взяв, а взяв взагалі... дивний набір речей. Це таке основне.

І: Мені здається ви не згадали, але якщо згадали то виправте. А ви ж не казали про якісь складнощі про переїзд з Полтави в Київ? Чи вони були взагалі?

Р: З Полтави в Київ ну складність яка... адаптуватися в Києві в принципі, тому що Полтава – маленьке місто, Київ, все ж таки, побільше набагато от це перше, друге – те що ну ми все ще знаходимося в процесі приїжджання туди-сюди, тому що немає стабільного житла і ми проживали в Києві спочатку на одній квартирі знайомих, зараз проживаємо на іншій квартирі там знайомих-знайомих... от тобто це теж таке, в плані що немає постійного місця проживання такого стабільного... Більше таких прям складнощey при переїзді з Полтави я навіть ну не знаю... Ну транспортування речей і ну в принципі ти возиш з собою життя, туди-сюди.

І: Дякую вам. Наступне питання: в принципі ви на нього відповіли, але щоб його остаточно закрити, виходить, що ви виїжджали в терміновому порядку? В перше в плані. Але з Полтави вже не так спішили, як я розумію.

Р: Так, бо ну с Полтави це вже було не через війну більше, а **через те що була можливість** пожити там. Ну просто там, в Полтаві, були не зовсім задовільні умови проживання, скажімо так, а в Києві була можливість в кращих умовах жити. Тому ми переїхали в Київ. Плюс, в Київ переїхали мої батьки, ну і власне з батьками, щоб частіше бачитись, теж зокрема переїхали в Київ.

І: А якщо загалом казати, чи є для вас, особисто для вас, якась істотна різниця в тому, в який регіон переїжджати?

Р: Та в принципі істотної різниці немає. Яюсь я говорила з батьками з цього приводу, вони питали: «Де б ти хотіла жити?...» і «Чи є тобі якась різниця де жити?...» і я зрозуміла, що принципово ніякої різниці, **аби була фінансова можливість і було нормальне житло**. Яке місто – принципово не має значення.

І: На рахунок Полтави, можете будь ласка розповісти трошки детальніше про ваш перший переїзд: чи був у вас взагалі вибір, окрім Полтави?

Р: ... Важко сказати чи був у мене вибір, я навіть не обдумувала це питання, тобто питання було не в виборі... не було вибору не переїжджати я б сказала так. Харків під обстрілами цілодобово, тому от ну Полтава – вона просто близько, плюс, було де жити і в принципі **туди мігрувало багато харків'ян** зрештою, тому такий аргумент теж можна сказати...

І: Добре... Тоді розкажіть мені будь ласка: чи вбачаєте ви свій останній переїзд, тобто в Київ – тимчасовим?

Р: Так, він точно тимчасовий, тому що хазяйка квартири рано чи пізно повернеться, от і це ми не орендуємо (квартиру), ми так, чисто за комуналку

проживаємо, тому вона скоріш за все повернеться або в серпні, або в грудні і думає чи вона повернеться чи не повернеться... Ну короче рано чи пізно – вона повернеться, коли – ми не знаємо, тому, звичайно, прийдеться кудись переїжджати, не знаю в межах Києва чи в Полтаву повертатись, чи ще кудись, тому так – це теж тимчасове місце проживання.

I: *Вот якщо б у вас була можливість залишитись все ж таки в Києві, ви б залишились чи шукали б інше місце проживання?*

P: Та в принципі залишилась, тут вже, я тут вже найдовше проживаю і в принципі *я тут вже призвичаїлась*, тому можна і в Києві.

I: Добре. Давайте тоді перейдемо до наступного блоку, що стосується вашого... працевлаштування і фінансів. Скажіть мені будь ласка, пані Василіса: чи вдалось вам працевлаштуватись у вашому поточному регіоні перебування?

P: Так, мені вдалось працевлаштуватись... плюс і у мене була робота дистанційна, яка була ще до того, як я переїхала в Київ.

I: Робота, яку ви знайшли в столиці – вона є за вашим фахом?

P: Так. Так, за бакалаврським.

I: Взагалі, першопочатково, були якісь складнощі з пошуком роботи?

P: Ну, складнощів як таких не було, тому що я її в принципі не сильно шукала, тобто я думала про те, що можна ще одну додаткову роботу знайти, але це таке було питання «може так, може ні»... але потім мені декан факультету на якому я навчалась на бакалавраті, надіслала цю пропозицію,

цього проекту і я власне вирішила спробувати теж туди працевлаштуватись, тому як таких, проблем не було.

І: Тоді наступне питання: на вашу думку, як сильно впливає ваше фінансове становище або навіть вид працевлаштування... на вашу взаємодію з іншими людьми?...

Р: На взаємодію, я не зовсім розумію питання...

І: Ну не знаю, чи відчуваєте ви себе більш соціальною, якщо працюєте за фахом...?

Р: Я відчуваю, що мені дуже сильно повезло, що я працевлаштувалась за фахом, тому що дуже багато моїх знайомих, не можуть працевлаштуватися за фахом і я знаю що багато проблем з працевлаштуванням за фахом соціології і я вчилась ще до того, на першому курсі на біотехнології і там – взагалі неможливо працевлаштуватись... Тому я почуваюсь, що мені повезло, що я працюю за фахом. Як це впливає на мої взаємини... за рахунок того, що я працюю вже давно за фахом, то у мені є певні соціальні зв'язки з людьми за таким же фахом як і у мене. Тому мені це якось допомагає мабуть в пошуках роботи навіть, в якихось проектах, мені періодично пропонують в тому чи іншому проекті взяти участь...

І: Тоді, наступна тема блоку: інформація і оточення. Розкажіть будь ласка: чи потребували ви будь якого виду підтримки від близьких після переїзду?

Р: Ну якщо говорити про переїзд в Полтаву, то мені в принципі була дуже потрібна підтримка близьких, тому що через війну у мене був такий стан, я не знаю... до психіатора я так і не звернулась, але можна сказати депресивний... ну тут більше навіть моральна підтримка через те, що в мене

батьки, ще два тижні здається залишалися в Харкові, через що в мене був величезний стрес, просто з цього приводу, тому що я дуже хвилювалась і в принципі не дарма хвилювалась через декілька днів, як вони виїхали, в наш дім – потрапила бомба. Тому моральна підтримка потрібна була ну і фінансова теж тому що тоді проекти на початку війни, звичайно ж, трошки призупинились от і через це було так, складніше.

I: Зрозумів вас, скажіть будь ласка: чи була якась підтримка від держави?

P: Від держави я отримую допомогу фінансову, це допомога ВПО... я її не одразу оформила, тому що, ***я не дуже люблю спілкуватись з державними установами***, але десь в квітні я її оформила... Точніше, я подала заяву на оформлення десь в квітні, там потім були деякі... ну потім я переїхала і після цього мені треба було поміняти цю довідку, власне я поміняла цю довідку і мені виплатили всю фінансову допомогу з початку війни і до нині виплачують кожного місяця допомогу в розмірі 2 тисячі грн. В принципі, це така і є – ключова підтримка, більше такої навіть не було.

I: ... Скажіть будь ласка трошечки детальніше, чому ви вирішили не звертатись до фахівців-психологів, психотерапевтів? Чи була у вас якась причина?

P: Я в принципі все ще в роздумах, щоб звернутись, просто що це треба фінансово підготуватися, тому що до лікарів зараз в принципі дуже дорого звертатися і мабуть морально, тому що оці ліки, які прописуються при різних розладах тривожних і так далі, вони можуть мати доволі серйозні побічні ефекти, тому я ще не знаю чи готова я на таке. Чи буде ця допомога більше допомога ніж шкода... А для пропрацювання травм, просто потрібен час, а час зараз у мене дуже обмежений.

I: Тоді наступне питання. Скажіть будь ласка пані Василіса, а ви ознайомлені ви з вашими можливостями щодо надання вам соціальної допомоги від держави, як для внутрішньо переміщеної особи?

P: Можливості про які я знаю, це допомога державна фінансова є, а також видача гуманітарної допомоги, вона в принципі здійснювалась... просто мене особисто не кликали взяти гуманітарку, я в принципі не брала, тому що не було такої потреби. Найсмішніше, що *мені зателефонували приблизно місяць тому, з Полтавського центру соціального захисту і сказали мол можете прийти взяти гуманітарку*. Я така думаю «Ну спасибі, але я вже не в Полтаві...»... і *ще я подала заявку про переведення з контракту на бюджет в Могилянці, де я навчаюсь зараз і поки що мені ніякої відповіді не прийшло, але я знаю, що я маю можливість перевестись на бюджет, як внутрішньо переміщена особа з території зіткнення*.

I: А як ви взагалі ознайомлювались з вашими можливостями? Чи був у вас якийсь канал інформації?

P: Здебільшого, *від родичів*. Про «допомогу ВПО», мені сказала мама, сказала, що можна прийти оформити, *але спочатку про це писали якісь телеграм канали*, новинні мабуть, про те що є можливість оформити цей документ в «Дії», *але в «Дії» воно ніфіга не оформлювалось*, тому що надто велика кількість заявок мабуть і воно загнуло і все. Тому прийшлося таки піти особисто вирішувати запитання... Про допомогу тобто мені сказала *мама*, про гуманітарну допомогу я чула від... ну мені теж казали батьки і *можливо мені сказали в центрі соціальної допомоги*, що десь там можете щось отримати, але там, на базі цього центру, здається не було такого, щоб видавали продукти. І з приводу бюджету, мені надіслали родичі, надіславши новину про те, що якби ВПО мають можливість перевестись на бюджет, але коли я почала з'ясовувати це в університеті, то це все було дуже довго і не

зрозуміло, тому що в університеті не зовсім розуміють механізм, як це відбувається, мені здається. Судячи з того, мабуть не дуже розуміють вони як це робити. (20:08)

I: ... Ви згадали про центр соціальної допомоги, можете сказати взагалі чи були якісь труднощі при взаємодії з ними?

Р: *На диво – ні.* Дуже приємні виявились люди, єдине що, коли я переїхала з одного місця в інше, то мені сказали, що ну треба переоформити довідку, але потім мені її зрештою оформили на те місце проживання де я жила до того і я вирішила «ну бог з ним», тому що я переїжджаю – дуже часто, тому в принципі там хай закріплено і все воно буде. Незручності виникають з тим, що в Дії переоформити це не можна...

I: Зрозуміло. Розкажіть будь ласка, чи були моменти коли вам допомагало спостереження за іншими людьми у вашому оточенні для процесу прийняття якихось рішень?

Р: Ну якщо те, що стосується ВПО, то так, бо, знову ж таки, як я вже сказала, мама це все дізнавалась і сказала мені оформлювати, типу чого ти сидиш. Ну я пішла оформила, тобто в таких якихось речах – так, допомагало.

I: Якщо казати про пристосування до нового для вас середовища, наприклад ви переїхали до Полтави і...

Р: Ну в Полтаві у мене хлопець, тобто в принципі мені було спочатку важко пристосуватись, але так як він знає де там всі магазини, лікарні і так далі – то в принципі це було важко більш морально, аніж в плані орієнтування в просторі. Говорячи про приїзд в Київ, то я переїжджала, як перша з родини,

бо батьки переїхали потім, от, хоча вони збиралися до того, але ну я перша переїхала і тут скоріше ну я допомагала в чомусь.

I: А вам ніхто допомагав, ви самі знаходили різними способами інформацію, щодо того, що є в Києві?

P: В принципі, ми зараз обмінюємось інформацією... *в мене в Києві батьки, в мене в Києві подруга і ми одне між одним обмінюємось інформацією*, що і де, але насправді я, за рахунок того, що я стала часто переїжджати, то я більше сама справляюсь. *Я навчилась шукати цю всю інформацію і орієнтуватись в просторі...*

I: Зрозумів. Виходить, що ви брали приклад людей, які є частиною вашого близького оточення?

P: Ну так.

I: Мг. Розкажіть будь ласка, пані Василісо, чи стикались ви з непорозуміннями або навіть проявами упередженого ставлення з боку місцевих?...

P: В Києві не стикалась, а в Полтаві стикалась не по відношенню до себе, а по відношенню до якихось оточуючих людей, тобто я чула один раз була ситуація в черзі, коли якась сумашедша бабка, вибачте будь ласка, але вона реально дуже дивна була, значить... Якомусь чоловіку, який на її думку, якось не так встав в чергу, вона сказала, що «Панаєхалі...», не знаю як це пов'язано з тим, що хтось «Панаєхав»... Потім, до моєї мами, якась ситуація в перукарні була, що теж... при тому, що ми до одного і такого самого перукаря ходили і цей перукар, типу мені нічого не казав, а моїй мамі сказав, щось в принципі «Можна було і в Харкові залишитись...», не знаю, хто його

питаю, але ну тим не менш... І щось там ще таксист розказував, щось типу «Понаприїжджало харків'ян, чого не пішли воювати?...»... короче, особисто до мене такого я не пам'ятаю, навпаки радше, дуже позитивне таке ставлення коли я казала, що я з Харкова, то мені казали якісь слова підтримки, чи щось типу що хтось там вчився у Харкові, казав «Ой я там був, я там знаю...» ... не було такого упередженого ставлення, як того, не пам'ятаю особисто до мене.

І: Дякую вам за таке детальне пояснення. Тоді розкажіть мені таке: чи були моменти коли ВИ не розуміли дії місцевих?

Р: ... Та в принципі я не знаю... Полтава – невеличке таке місто, в якому дійсно дуже багато харків'ян стало, після початку війни, тому можу сказати що там я вже як вдома. В Полтаві, мені дуже сподобалось, ну тобто там люди дуже душевні, дуже по різному, але багато тих які дуже хороші люди. І в (в Києві) принципі дуже багато людей з різних областей, з різних регіонів... Єдине, що мене в Києві здивувало... ну в мене декілька речей навіть мабуть, але в плані поведінки, найбільше мене здивувало те, що раз посеред дороги, виникали, в рандомних місцях, ярмарки якісь. Це на мене ніяк не впливає, але це мене трошки дивує... нічого такого прям принципово різного – я не помітила.

І: Цікаво... Скажіть будь ласка, чи стикались ви з проблемами при спілкуванні з місцевими, через мову?

Р: Я почала спілкуватися українською мовою, ще до війни, у мене були скоріше проблеми із спілкуванням у Харкові... з місцевими ну *в Полтаві там прекрасний самобутній діалект*, по якому звичайно визначають, що людина не з Полтави, а з Харкова..., але проблем з цим не було просто всі такі «А, так ви з Харкова!»... В Києві – теж не було такого. Я особисто не

реагую, якщо бачу що людина російською спілкується, а українською я і так спілкуюсь, тобто в плані мови, *в мене проблем – не було... В моїх знайомих, які були в західних регіонах – такі проблеми були, тому тут скоріше питання де ти знаходишся...*

І: ... Як ви думаєте, в поточному місці перебування, тобто в Києві... та навіть і в Полтаві, ви ж там довго перебували... Чи наявний там мовний бар'єр?

Р: Ні... В Києві – точно ні, *а в Полтаві – цей бар'єр, це діалект*. Він абсолютно зрозумілий, але доволі специфічний. Бар'єру, як такого нема.

І: Розкажіть будь ласка: пройшло так багато часу після вашого переїзду... чи можете ви зараз назвати себе членом, якоїсь місцевої громади? Або навіть якоїсь організації можливо?

Р: Ну я студентка НаУКМА, це мабуть єдине що пов'язує з місцевою громадою... а так я не входжу в якісь організації чи об'єднання...

І: Добре тоді, пропоную перейти до наступного блоку, який буде називатись «Взаємодія з інституціями». Розкажіть мені будь ласка, яку підтримку окрім фінансової, ви отримували від держави? Навіть якщо говорити про прояви підтримки...

Р: Я принаймні чула, що в поліклініці наприклад ви можете прийти і незалежно від того, де ваш сімейний лікар, якісь послуги отримати. *Я лікувалась в лікарні в Полтаві і там я лікувалась безкоштовно, але безкоштовно «по-українськи», тобто з заносом грошей до головного лікаря*. Ну а так, це не державна акція була мабуть, а така локальна і *в іншій приватній клініці – там була знижка для ВПО...* Ну про гуманітарку, я

просто чула, але не отримувала... Батьки отримували, але я сама не потребувала.

І: Чи були якісь дії від працівників соціальної роботи, до залучення вашого у якихось заходах?

Р: ... Я хіба що чула, що там ВПО чи ще когось залучають, але ну... я взагалі була волонтером, недовго, але була, в Полтаві... в Полтаві є ГО, яка до того займалася людьми з ВІЛ/СНІД здається, а під час війни вони стали приймати біженців, у себе поселяти. Я там волонтерила... Ну це не для таких людей як я допомога була, а скоріше із таких регіонів, як Донецької області, Луганської ще здається... Тобто я знаю що таке є, але особисто мене – не залучали, бо мені було де жити...

І: Дякую. А з отриманням цієї допомоги, яка вам пропонувалась, були якісь труднощі?

Р: ... Те що вже згадували про Дію, те що там не можна оформити допомогу, тобто довідку... не первинну ні вторинну, тобто ніяку... А так, *це більше якесь моє упередження чи небажання звернутись за отриманням цієї допомоги, з оформленням цієї довідки, бо я просто не люблю ходити ось це розбиратися з документами в державні установи.* Це не бар'єр, а скоріше моє небажання.

І: ... Скажіть будь ласка, чи було складно для вас освоїтись в новому місці?...

Р: В Києві, спочатку було доволі незвично, може навіть трохи страшно, тому що після Полтави масштаби міста, дійсно набагато більший, але потім якось при звичаїшся, розумієш що це насправді таке ж саме місто, яке складається з таких маленьких клаптикових міст з'єднаних між собою... по суті таке ж

саме маленьке місто, але їх багато... Що я для себе зрозуміла, це: **чим більше ти переїжджаєш – тим легше тобі потім адаптуватися**, тому що ти якимось чином пристосовуєшся до того, щоб швидше зрозуміти логіку цього міста. Спочатку воно важко було, а тепер я буквально ходжу по Києву, дуже швидко запам'ятовую вулиці, що для мене дуже нехарактерно, тому що зазвичай у мене такий, топографічний кретинізм, але тут я швидко почала орієнтуватись куди йти і що взагалі де знаходиться... **мабуть досвід попередньої адаптації, допомагає тобі у наступних адаптаціях, адаптуватись швидше**. Плюс, **я вже доволі сильно інтегрована в місто**, тому що у мене тут вже і сімейний лікар з'явився і подруга там живе і батьки і в принципі я знаю де що знаходиться і часто я пропоную піти в те чи інше місце... Спочатку воно було авжеж складно, але не так довго складно, як це було в Полтаві. Навіть при тому, що в Полтаві була людина, яка знала куди і що.

І: З оглядом на минуле, ви можете назвати Київ – зручним містом?

Р: ... Кожне місто – по-своєму зручне. В Києві добре те, що є багато різних місць для відпочинку, для інтертейменту, а також місце доволі зелене і красиве і тут в пішій доступності магазини, лікарні і все що хочеш, але тут якби **і свої якісь мінуси: місто – дійсно велике, тому тобі треба повністю переформатувати своє сприйняття часу**, тобто в Полтаві за півгодини ти пів-Полтави обійдеш, а в Києві ти з однієї станції до іншої доїдеш... Ще те що дороги «трошки» побиті або не трошки чи те що обмальовано пів-міста, ну це вже такі, особисті поінти.

І: ... Чи були якісь труднощі, що заважали вам пристосуватись з самого початку і які з них залишились досі?

Р: Ну труднощі ну можливо це дійсно відстань між різними пунктами призначення, все ще іноді не можу розрахувати час скільки мені їхати... ну 40 хвилин їхати, я досі до цього не можу звикнути... Плюс *місто дійсно дороге, тобто при тому що ми живемо не платячи за оренду, дуже дорогі якісь продукти, кафешки... не можу звикнути банально до того, що все дуже дорого...*

І: Чи була якась складність, яка *була раніше, але потім зникла?*...

Р: Ну наприклад київське метро: *до цього, коли пару разів проїздом була у Києві і київське метро для мене здавалось чимось ну жах-жах просто неможливо розібратись. Зараз, вже на автоматі іду*, знаю куди йти, тобто зникла з цим проблема... Хоча іноді складності на станціях де багато виходів, але в порівнянні з минулим – стало набагато краще.

І: А ви виходить *були в Києві до війни?*

Р: Ну *я була, здебільшого проїздом...* Просто у мене в Києві особливо когось то і не було, тому мені сенсу гуляти тут просто теж не було... Основне моє відвідування Києва, заключалось у прогулянках перед вильотом з Борисполя на пару годин, от і все.

І: Розкажіть будь ласка, чи були у вас якісь незручності при взаємодії із сферою послуг?

Р: ... Окрім цін, *все зручно.*

І: ... Чи було у вас багато друзів до переїзду?

Р: Не можу сказати, що їх було прям дуже багато, тобто були близькі друзі штук п'ять умовно, ну і було багато знайомих...

І: Ну ви вбачаєте себе дуже соціальною людиною?

Р: Ну я люблю спілкуватися з людьми, але щоб прямо бути дуже сильно близькими з якимись людьми, то зазвичай ні мабуть. Для цього у мене є окремих декілька людей, яким я довіряю і з якими я спілкуюсь. Інші – ну так, просто знайомі.

І: Скажіть, а чи вдалось вам знайти нових друзів або товаришів у новому середовищі?

Р: ...В принципі так. Ну в Полтаві у мене була подруга з якою я познайомилась не в Полтаві, але вона була з Полтави... В Києві у мене є подруга, та ще яка з Харкова, точніше вона не з Харкова, але ми в Харкові познайомились... *і в принципі з'явилися знайомі по роботі і серед університету, одногрупники... Основне – це університет...*

І: Зрозумів, тобто головний спосіб для знаходження друзів для вас був університет?

Р: Ну взагалі головний спосіб знаходження друзів по життю це середовища в яких я найбільше ошиваюсь... Це університет, це робота, це якісь гуртки... зі школи багато друзів в мене і з першого університету...

І: Чи було щось чому вам довелося навчитися після переїзду?

Р: ... Мабуть основне чому прийшлося навчитися – це самостійність, тому що до того, я жила з батьками, а зараз я живу з хлопцем... Основне це

потреби самостійно все вирішувати, заробляти і в принципі жити... ну і орієнтуватись в просторі швидше...

І: А були якісь перешкоди в цьому «навчанні»?

Р: ... Звичайно було важко, але *хочеш, не хочеш – адаптуєшся*.

І: Які у вас були плани або мрії до війни?

Р: Ну в принципі, я збиралась поступати в КМА, але переїжджати в Київ не збиралась, хотіла з'їхати від батьків, але в Харкові. Ну прям таких глобальних планів і мрій у мене не було. Була ідея по обміну закордоном повчитись. Життя авжеж принципово змінилось, але на мрії мої це не те щоб якось сильно вплинуло...

І: Скажіть, а чи змінилися ваші якісь цілі або плани на зараз?...

Р: ...Цілі на зараз, це знайти якесь житло, яке хоча б можна орендувати, щоб це було більш менш моє місце проживання, тому що бути постійно на валізах – доволі неприємно... для цього стабільний заробіток знайти, перевестись на бюджет, ну це таке основне... Все що стосується більшої стабільності ресурсів.

І: Зрозумів. Чи набули ви за час перебування на новому місці нових корисних особисто для вас знань?

Р: ... Ну знань... знання якісь побутові, буквально як жити... як користуватись посудомийкою і тд. Життєві знання тільки, якихось знань.... Але можу відрізнити байрактар від шахеда... щось таке.

І: Ну це цікаво достатньо... На вашу думку, яких особистих якостей вам бракує або вони є недостатньо розвинутими?

Р: Ну, в першу чергу це стресостійкість, тому що, періодично стрес бере вгору над всіма іншими функціями, але так навіть не знаю... вміння відпочивати правильно хіба що...

І: Вбачаєте у майбутньому розвинути цю рису?...

Р: Ну зі стресостійкістю треба точно робити в сьогоденних умовах, тому що по іншому не виживеш... а так, якісь такі моменти, **як відпочити – це треба розвинути, але не знаю як це розвинути в умовах війни.**

І: Розумію вас... Блок стосується емоцій. Розкажіть пані Василісо, які емоції ви відчували в момент під час переїзду, коли приїхали і на даний момент?

Р: Ну коли я виїжджала з Харкова, я почувалась... це була якась така буря емоцій, тобто ну не кожен день прокидаєшся від ракетного обстрілу... ну тепер вже іноді кожен день, але тоді це було щось нове... це був **ВЕЛИЧЕЗНИЙ** стрес плюс тоді батьки лишились в Харкові і я поїхала сама з братом... я відчула шалену відповідальність, тому що у мене були думки до того, що можливо я буду його виховувати бо не знаю що станеться з батьками... але він зараз вже в Англії. Це була прям величезна напруга і не було, коли я виїжджала, можливості її емоційно реалізувати, тобто я була абсолютно напружена, а емоційно – пуста... Просто думала: доїдем ми чи не доїдем. Коли ми вже доїхали до Полтави, то там вже за рахунок того, що брат був на інших людях, то в мене був... кожен день я буквально ридала і постійно це відчуття... ти дивишся новини цілодобово, бо нічого іншого вже не можеш робити, просто дивишся скільки прильотів в Харкові. Ну і постійно батькам писала «Що ви?» і «Як ви?», тому що вони і з котами там

сиділи, а котів було важко вивезти... Тоді прям був шалений стрес теж поки батьки не виїхали. А коли вони вже виїхали... стало краще, але не сильно, бо мої подруги залишились в Харкові і частина родичів... Була жесьть. Влітку – мені морально полегшало, бо повиїжджали родичі і подруги тому стало полегше. А зараз як мій моральний стан... ну як це сказати... якийсь такий постійний стан напруги він є, бо війна все одно йде, але ну... загальний стан – більш позитивний... просто була ще думка, що Харків тупо захоплять, але, потім слава богу Харків – не захопили... Після відбиття росіян з Харкову та з Київської області – стало набагато легше. Зараз – стан нормальний... Всім нам після війни буде потрібний психіатр, але як є...

I: ... Розкажіть будь ласка, чи були якісь конкретні речі, які заважали вам налагодити ваш психологічний стан після переїзду? ...

Р: *Конкретно, війна і все що з нею пов'язано:* загроза життю і близьким людям і мені теж... в квартирі жити неможливо: *вже хоча її і якось відремонтували, але загалом місця куди повернутись у мене вже немає...* обстріли, те що не дуже позитивно впливає... тобто війна.

I: А щодо джерел інформації, які передають інформацію про війну?

Р: Ну на початку, я постійно слідкувала за новинами, а зараз, половину з них я повидаляла і зараз я намагаюсь себе трохи огородити від цього інформаційного шуму, тому що дуже багато нагнітають, або навпаки, кажуть що все вже зроблено... Я лишила те, що більш менш передає сухий фактаж або ті канали що пишуть «...от ракети там летять туди...» і тд... Це до речі теж був фактор, який так психологічно давив і коли я це зрозуміла – я повидаляла половину каналів і стало набагато краще мені тоді.

І: ... Чи були моменти взаємодії із спільнотою, які викликали особисто у вас негативні емоції?

Р: Ну... не знаю... єдині хто викликає у мене негативні емоції – це росіяни... а ну хоча... був досвід знаходження в Європейському університеті в Угорщині, а Угорщина, саме там де я побувала, там слабо розуміють що відбувається і вони думають що все не так однозначно... І там у мене було дуже багато негативу, бо дійсно ці меседжі про те, «...ну може там діалог потрібен?...» і щось таке, в дуже ліберальному університеті... ну якщо ті люди думають що нам про щось треба говорити, то що думають інші люди... і там же були люди з різних областей України... і там були люди з різних регіонів і *відчувалось те, що люди з західних регіонів – не до кінця розуміли*, що відбувається, тому що вони іноді таке щось говорили... щось на кшталт «в Харкові чекали рускій мір...» і щось таке...

І: ... Наступне питання: Які ситуації взаємодії з іншими людьми ви вбачаєте складними?... Пов'язані із спілкуванням...

Р: Бувають люди просто не дуже приємні, які не хочуть слухати... з ними складно спілкуватись і вони просто продвигають свою думку, яку вони вважають єдиноправильною...

І: А як ви зазвичай реагуєте на таких ситуаціях?

Р: Ну я не та людина яка любить сперечатись... Якщо мене зовсім вибісила ця людина, я можу сказати, що я думаю з цього приводу, але зазвичай я просто не намагаюсь вступати з такими людьми у комунікацію.

І: Пані Василіса, скажіть: які свої вміння ви вважаєте своїми сильними сторонами?

Р: ... Ну... хоч я можу довго прокрастинувати, але я і багато працюю і швидко працюю, швидко аналізую, в принципі аналізую все... Я не вважаю свою точку зору єдиноправильною, тобто, я можу прийняти і інші точки зору, вислухати і не вступати в якийсь срач... Здебільшого толерантно ставлюсь до людей...

І: Розкажіть будь ласка, а які задачі або виклики ви останнім часом успішно вирішували і що ви зробили, щоб їх вирішити? ...

Р: В принципі... ну... в робочому плані я доволі таки непогано працюю. Мені подобається робота соціолога тим, що ти можеш допомагати якимось чином людям, хоч і не напряду, але передавати якусь інформацію державі... які не факт, що з нею щось зроблять, але **ти відчуваєш, що ти хоч щось зробив і це краще ніж нічого**... В університеті... я сама оплачую університет: хоча це і важко, але... не знаю... якісь такі моменти – робочі, життєві.

І: Останнє питання: скажіть мені будь ласка, чи є ще якісь явні проблеми, про які ми з вами ще не говорили, що заважали раніше або продовжують вам заважати пристосуватися до вашого поточного місця перебування? ...

Р: Ну... прям щоб заважало пристосуватись... основна проблема – це фінанси, те що дорого жити і постійна думка про те, що ти не маєш ніякого свого місця... ти постійно думаєш що прийдеться переїжджати знову і це знову пристосовуватись... дуже неприємно, от.

І: Дякую вам, пані Василіса, за те, що погодились прийняти участь у інтерв'ю!

Р: І вам дякую!